

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Τμήμα Φιλολογίας

ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

12^η ΔΙΑΛΕΞΗ
Π. ΓΑΚΗΣ
gakis@sch.gr

Γραμματική Κλαίρη - Μπαμπινιώτη

- **Σύγχρονη**, επιστημονική και έγκυρη Γραμματική της Νέας Ελληνικής
- Περιλαμβάνει **Γραμματική** και **Σύνταξη μαζί**
- Δίνει **έμφαση** στη **χρήση** της γλώσσας μέσα από χιλιάδες παραδείγματα, σχόλια και ερμηνείες της δομής και της λειτουργίας της Νέας Ελληνικής
- Αναδεικνύει την **πολυμορφία** και τη **δυναμική** της γλώσσας μας
- Ο αναγνώστης οδηγείται να "**ανακαλύψει**" τη γλώσσα, να **καταλάβει** τους **μηχανισμούς** της και να τους αξιοποιήσει δημιουργικά –
- **Αναδιάρθρωση** της παραδοσιακής γραμματικής ύλης σε **επικοινωνιακή** βάση

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Γενικά

Ο ομιλητής καλύπτει γλωσσικά τρεις κύριες επικοινωνιακές του ανάγκες, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρεις γλωσσικές λειτουργίες: να πληροφορήσει γενικώς για κάτι (**απόφαση**), να ζητήσει πληροφορίες (**ερώτηση**) και, τέλος, να ζητήσει από τον συνομιλητή ή από ένα τρίτο πρόσωπο να κάνει κάτι, δίνοντας ο ίδιος εντολές, εκφράζοντας παράκληση κ.λπ. (**προσταγή/παράκληση**).

Για την πραγμάτωση των αναγκών του αυτών, ο ομιλητής έχει στη διάθεσή του τρεις τύπους προτάσεων: τις **αποφαντικές προτάσεις**, τις **ερωτηματικές προτάσεις** και τις **προστακτικές προτάσεις**, με φανερό τον πρωτοτυπικό συσχετισμό τού κάθε τύπου προτάσεων με τις αντίστοιχες λειτουργίες:

Αποφαντικές προτάσεις	→ απόφαση
Ερωτηματικές προτάσεις	→ ερώτηση
Προστακτικές προτάσεις	→ προσταγή/παράκληση

Ωστόσο, παρά την πρωτοτυπική αυτή σχέση, η κάθε επικοινωνιακή λειτουργία μπορεί να δηλωθεί και με άλλους τύπους προτάσεων, όπως θα φανεί σε όσα ακολουθούν.

**Τίποτε δεν είναι απόλυτο στην
επικοινωνία**

ΑΠΟΦΑΝΣΗ

Η απόφαση είναι η κύρια γλωσσική λειτουργία, με την οποία ο ομιλητής αναφέρεται σε καταστάσεις και γεγονότα που πιστεύει ότι είναι αληθή. Ο ομιλητής μπορεί να εμφανίζει τα γεγονότα με διαφορετικό βαθμό βεβαιότητας ή να δηλώνει την αναγκαιότητα πραγματοποίησής τους (βλ. «Τροπικότητα» § 56-88).

Ο ομιλητής, όταν συγκροτεί τις αποφαντικές προτάσεις, δίνει δύο ειδών πληροφορίες: α) τη γνωστή πληροφορία, που ο ομιλητής θεωρεί ως δεδομένη, δηλαδή γνωστή στον συνομιλητή, και β) τη νέα πληροφορία, την οποία ο ομιλητής θεωρεί ως μη γνωστή στον συνομιλητή. Και οι δύο δηλώνονται είτε με την κατάλληλη σειρά των όρων είτε με την κατάλληλη συντακτική δομή ή, τέλος, και με τον επιτονισμό (βλ. «Λειτουργική προοπτική της πρότασης» § 319-336).

Αν και υπάρχει σαφής συσχετισμός μεταξύ αποφαντικών προτάσεων και απόφασης, ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει απόφαση και με άλλον τύπο πρότασης. Έτσι, η απόφαση, εκτός από τις αποφαντικές προτάσεις, δηλώνεται και με τις λεγόμενες ρητορικές ερωτήσεις (βλ. § 20):

Ποιος θα αμφισβητούσε ότι λέει την αλήθεια.

(ενν. «κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι λέει την αλήθεια»)

ΑΠΟΦΑΝΣΗ

Σπανιότερα, αντί αποφαντικής μπορεί να χρησιμοποιηθεί και προστακτική πρόταση (κοίτα, άκου, δεξ κ.λπ.):

Κοίτα θράσος! (ενν. «έχει μεγάλο θράσος»)

Αλλά και οι αποφαντικές προτάσεις, όταν χρησιμοποιούνται σε κατάλληλο περιβάλλον, μπορούν έμμεσα να δηλώσουν και τις άλλες δύο βασικές λειτουργίες: τής ερώτησης και τής προσταγής/παράκλησης:

Υποθέτω ότι πλήρωσες τους λογαριασμούς όταν έφυγες για διακοπές.
(ερώτηση)

Πολύ κρύο κάνει εδώ μέσα με το παράθυρο ανοιχτό. (παράκληση)

Είναι ώρα να φύγεις. (προσταγή/παράκληση)

Συχνά, η έμμεση ερώτηση και προσταγή με τις αποφαντικές προτάσεις λεξικοποιείται με τη χρήση των ρημάτων που δηλώνουν ερώτηση ή προσταγή/παράκληση ή και με τροπικά ρήματα (πρέπει, μπορεί κ.ά.), επιρρήματα και εκφράσεις (ίσως, πιθανώς, είναι ανάγκη, είναι πιθανό κ.λπ.):

Σε ρωτάω πού ήσουν χθες! (ερώτηση)

Σε παρακαλώ να μου πεις την αλήθεια. (παράκληση)

Θα ήθελα ένα ποτήρι νερό. (παράκληση)

Απαγορεύεται η είσοδος. (διαταγή)

Σε συμβουλεύω να δεχθείς την πρόταση. (συμβουλή)

Δεν πρέπει να μιλάτε στην τάξη. (προτροπή/συμβουλή)

Θα πας οπωσδήποτε να μου το φέρεις. (διαταγή)

ΕΡΩΤΗΣΗ

Η αίτηση πληροφοριών είναι η χαρακτηριστική λειτουργία των ερωτηματικών προτάσεων (γνήσιες ερωτήσεις), αλλά όχι η μόνη. Συχνά χρησιμοποιούνται στον λόγο εκφωνήματα με μορφή ερώτησης που όμως δεν επιζητούν απάντηση, αλλά λειτουργούν είτε ως εμφατικές αποφάνσεις (ρητορικές ερωτήσεις) είτε ως ευγενικότερες προσαγές και παρακλήσεις (ερωτήσεις προσαγής). Με άλλα λόγια, ο τύπος τής ερωτηματικής πρότασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τις τρεις βασικές επικοινωνιακές δραστηριότητες (απόφανση, ερώτηση, προσαγή/παρακλήση):

Ήξερα εγώ ότι θα γίνει τέτοιο πράγμα; (ενν. «δεν ήξερα ότι θα γίνει τέτοιο πράγμα»)

Μου δίνεις λίγο νερό; (ενν. «δώσε μου λίγο νερό»)

Αυτές τις χρήσεις, που δεν έχουν ερωτηματική λειτουργία, τις ονομάζουμε ψευδείς ή οιονεί ερωτήσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Η επικοινωνιακή πράξη τής αίτησης πληροφοριών μπορεί να επιτευχθεί όχι μόνο με τον προτασιακό τύπο τής ερώτησης, αλλά –σε κατάλληλο περιβάλλον– και με εκφωνήματα που έχουν τη μορφή απόφασης ή ακόμη και προσταγής:

Πρέπει να καθορίσουμε τον τρόπο πληρωμής. (ενν. «πώς θα γίνει η πληρωμή;»)

Πες μου, σε παρακαλώ, την ημερομηνία. (ενν. «τι ημερομηνία έχουμε σήμερα;»)

ΕΙΔΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Όταν ο ομιλητής θέτει ερώτηση, ζητάει δύο ειδών πληροφορίες:

α. μπορεί να ζητάει να μάθει αν μια πληροφορία είναι αληθής ή ψευδής. Ζητάει δηλαδή να επαληθευτεί ή να διαψευστεί ορισμένη πληροφορία καταφατικά ή αρνητικά με *ναι* ή *όχι*. Η ερώτηση αυτή ονομάζεται **ερώτηση ολικής αγνοίας**:

Έφυγε ο Γιώργος;

β. μπορεί να έχει ελλιπείς πληροφορίες ως προς το πρόσωπο, τον χρόνο, τον τόπο κ.λπ., τις οποίες ζητάει να συμπληρώσει. Η ερώτηση αυτή ονομάζεται **ερώτηση μερικής αγνοίας**:

Πότε έφυγε ο Γιώργος;

Διαζευκτική σύνδεση ερωτήσεων ολικής αγνοίας

Συχνά ο ομιλητής χρησιμοποιεί μαζί την καταφατική και αρνητική ερώτηση με πλήρη ή ελλιπτική μορφή, τις οποίες συνδέει διαζευκτικά με τον σύνδεσμο *ή*. Εκτός της κανονικής διάζευξης, με τη δομή αυτή ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει από επιθυμία ή ανυπομονησία μέχρι απειλή:

Θα διαβάσεις ή θα πας κινηματογράφο;

Θα κοιμηθείς ή δεν θα κοιμηθείς;

Θα κοιμηθείς ή όχι;

Θα μας αφήσεις ή δεν θα μας αφήσεις ήσυχους τώρα;

ΕΙΔΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Αρνητική ερώτηση

Είδαμε ότι οι ερωτήσεις ολικής αγνοίας επιδέχονται θετική ή αρνητική απάντηση. Ωστόσο, όταν ο ομιλητής υποπτεύεται μια αρνητική απάντηση, τότε χρησιμοποιεί αρνητική ερώτηση:

Δεν πήγες στον γιατρό;

Δεν θυμήθηκες να μου φέρεις τις σημειώσεις;

Στα παραπάνω παραδείγματα ο ομιλητής πιστεύει ότι ο συνομιλητής αμέλησε ή δεν μπόρεσε να πάει στον γιατρό ή ξέχασε να φέρει τις σημειώσεις, χωρίς να αποκλείεται να διαψευστεί από την απάντηση.

Επίσης, ο ομιλητής καταφεύγει στη χρήση αρνητικής ερώτησης για να εκφράσει δυσαρέσκεια, ενόχληση για κάτι που δεν έγινε ή και υπόδειξη για κάτι που θα έπρεπε να γίνει:

ΡΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Ο ομιλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει ρητορικές ερωτήσεις ολικής ή μερικής αγνοίας, αρνητικές ή καταφατικές. Όταν χρησιμοποιεί τις αρνητικές ρητορικές ερωτήσεις, στην πραγματικότητα προβάλλει με έντονο τρόπο την καταφατική απόφαση:

Ποιος δεν απολαμβάνει το ωραίο;

(ενν. «όλοι απολαμβάνουν το ωραίο»)

Και τι δεν του είπα για να τον πείσω;

(ενν. «τα πάντα του είπα»)

Εσύ δεν μου τα είπες αυτά; Εγώ πού να τα ξέρω;

(ενν. «Εσύ μου τα είπες αυτά. Εγώ δεν τα ήξερα»)

Αντίθετα, όταν χρησιμοποιεί καταφατική ρητορική ερώτηση, εκφράζει αρνητική απόφαση:

Ποιος μπορούσε να φανταστεί τις συνέπειες τής αποτυχίας του;

(ενν. «κανείς δεν μπορούσε...»)

Επίσης είναι φανερό ότι η αρνητική ή καταφατική ρητορική ερώτηση αντιστοιχεί κατά τρόπο αντίστροφο προς την καταφατική ή αρνητική απόφαση.

ΡΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Ο ομιλητής εκφράζει μέσα από τη ρητορική ερώτηση και την προσωπική του στάση (αρνητική τοποθέτηση προς το περιεχόμενο της απόφασης ή προσωπική εκτίμηση δεοντικού χαρακτήρα):

Θα μου υποδείξεις εσύ τι πρέπει να κάνω; Είσαι πολύ μικρός.
(αποδοκιμασία)

Δεν πας κι εσύ μαζί τους; (υπόδειξη)

Γιατί δεν με ειδοποίησες αμέσως; (επίπληξη)

Γιατί δεν βάζεις τα χρήματα στην τράπεζα, ώστε να παίρνεις και τους τόκους; (συμβουλή)

Με τη ρητορική ερώτηση ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει και ευχή μη πραγματοποιήσιμη, η οποία αναφέρεται στο παρελθόν:

Γιατί να τον ακούσω;

(ενν. «μακάρι να μην τον άκουγα!»)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣΤΑΓΗΣ

Η ερώτηση που λειτουργεί ως έμμεση προσταγή ή παράκληση αναφέρεται στον συνομιλητή και συχνά χαρακτηρίζεται από τον δείκτη παρακαλώ ή από τη χρήση εκφράσεων τροπικότητας: μπορείς, θα μπορούσες, είναι δυνατόν κ.λπ. (βλ. § 69):

Μου δίνεις ένα ποτήρι νερό;

Μου δίνεις, σε παρακαλώ, ένα ποτήρι νερό;

Μπορείς να με βοηθήσεις να βρω ταξί;

Θα μπορούσες να χαμηλώσεις το ραδιόφωνο;

Ο ομιλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει στο οικείο ύφος και απλή αρνητική ερώτηση για την έμμεση δήλωση τής παράκλησης:

Δεν πας να πάρεις καμιά μπίρα;

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΓΙΟ ΛΟΓΟ

Παραθεματική ερώτηση

Μπορούμε να παραθέσουμε την ίδια την ερώτηση αυτούσια (ευθεία ερώτηση), όπως διατυπώθηκε από τον αρχικό ομιλητή. Προσπαθούμε, δηλαδή, να αναπαραστήσουμε το αρχικό επικοινωνιακό γεγονός και να το δούμε από την οπτική γωνία του αρχικού ομιλητή, με τη διαφορά ότι χρησιμοποιούμε στην αρχή ή στο τέλος το κατάλληλο ρήμα (ρωτώ, λέω κ.λπ.) που δηλώνει ότι η ερώτηση μεταφέρεται από άλλη επικοινωνιακή κατάσταση η οποία περιέχει ευθεία ερώτηση:

– *Πού θα πας τέτοια ώρα;*

Η ευθεία ερώτηση μεταφέρεται αυτούσια:

«*Πού θα πας τέτοια ώρα;*», τον ρώτησε.

Πλάγια ερώτηση

Μπορούμε να μιλήσουμε για την ερώτηση όχι με τα λόγια του αρχικού ομιλητή, αλλά όπως ακριβώς την αντιλαμβάνεται και τη μεταδίδει ο αφηγητής μέσα από τη δική του προοπτική. Στην περίπτωση αυτή, η ερώτηση εξαρτάται από το κατάλληλο ρήμα, κυρίως το ρωτάω και τα όμοια, και ονομάζεται πλάγια ερώτηση:

– *Πού θα πας τόσο αργά;*

Τον ρώτησε πού θα πάει/θα πήγαινε τόσο αργά.¹

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΓΙΟ ΛΟΓΟ

Εμφατική ερώτηση

Εμφατική θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τη χρήση τής πλάγιας ερώτησης, όταν ο ίδιος ο ομιλητής, αντί τής ευθείας ερώτησης, δίνει ιδιαίτερο βάρος στο ίδιο το ρήμα που εισάγει την ερώτηση, δηλαδή στο ρήμα *ρωτάω*, που από απλό ρήμα πλαγιασμού τής ερώτησης μετατρέπεται σε ιδιαίτερα προβεβλημένο στοιχείο συγκεντρώνοντας την προσοχή τού ακροατή-αναγνώστη. Στην περίπτωση αυτή, δεν μεταφέρει απλώς την ερώτηση, αλλά την προβάλλει στον λόγο:

– Πού θα πας;

Σε ρωτώ πού θα πας!

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΓΙΟ ΛΟΓΟ

Πλασματική πλάγια ερώτηση

Ορισμένα ρήματα, που συνδέονται με γνώση (απόκτηση, μεταβίβαση, απώλεια, ανάκληση κ.λπ.), συμπληρώνονται από εξαρτημένες προτάσεις που έχουν τη μορφή πλάγιας ερώτησης, με την έννοια ότι εισάγονται με ερωτηματικούς τύπους. Δεν είναι όμως γνήσιες πλάγιες ερωτήσεις, επειδή δεν μεταφέρουν πραγματική ερώτηση, αλλά αποτελούν μια μορφή απάντησης σε ένα ερώτημα υποθετικό. Τέτοια ρήματα είναι:

αγνώ	διηγούμαι	μαθαίνω	σκέπτομαι
ανακαλύπτω	εξηγώ	μαντεύω	συμπεραίνω
αποφασίζω	εξιχνιάζω	ξέρω	υποδεικνύω
γνωρίζω	θυμάμαι	ξεχνώ	υπολογίζω
διδάσκω	καταλαβαίνω	περιγράφω	φαντάζομαι

Αποφάσισε τι θα κάνεις.

Ανακάλυψα πώς λειτουργεί.

Σκέπτομαι πότε θα φύγω.

Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο ωραία πέρασα.

ΠΡΟΣΤΑΓΗ

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

Η επικοινωνιακή λειτουργία της προσταγής/παράκλησης συνδέεται, από τη φύση της, με τα φαινόμενα ευγένειας. Η ευγένεια είναι βασικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αν και οι τρόποι με τους οποίους εκφράζεται (γλωσσικοί και μη γλωσσικοί) μπορεί να είναι εντελώς διαφορετικοί από κοινωνία σε κοινωνία. Στην πράξη, η άμεση προσταγή είναι πολύ σπάνια, εκτός από περιβάλλοντα στα οποία υπάρχει όχι μόνο σαφής ιεραρχία, αλλά και ανάγκη να δίνονται με σαφήνεια και να εκτελούνται με ταχύτητα εντολές.

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

Στην Ελληνική, όπως και σε άλλες γλώσσες, η δήλωση τής προσταγής είναι έντονα γραμματικοποιημένα με ιδιαίτερους ρηματικούς τύπους, τους τύπους τής Προστακτικής (*γράφ-ε, διαβάσ-τε*). Οι ομιλητές όμως έχουν στη διάθεσή τους αρκετά μεγάλη ποικιλία γλωσσικών μέσων για να εκφράσουν την προσταγή και ακόμη μεγαλύτερη ποικιλία για να εκφράσουν την παράκληση, δηλαδή την ευγενική μορφή τής προσταγής. Η Προστακτική επίσης χρησιμοποιείται και για άλλες λειτουργίες εκτός από την προσταγή.

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ:	ΠΡΟΣΤΑΓΗ/ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ
Τύπος πρότασης: Αποφαντική →	<i>Θα ήθελα μια πορτοκαλάδα (σας παρακαλώ). (ενν. «δώστε μου μια πορτοκαλάδα») Αχ, Νίκο μου, το παράθυρο μπάζει! (ενν. «κλείσε, σε παρακαλώ, το παράθυρο»)</i>
Ερωτηματική →	<i>Μπορείς να φέρεις ένα κατσαβίδι; (ενν. «φέρε ένα κατσαβίδι!») Έρχεσαι λιγάκι εδώ;</i>
Προστακτική →	<i>Δώσε μου το μολύβι σου! Να τηλεφωνήσεις αμέσως στην Ελένη!</i>

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

ΤΥΠΟΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ: Επικοινωνιακή λειτουργία:	ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ
Απόφαση	<i>Άκου αυτόκίνητο που πήγε και αγόρασε! Κόλτα αυτοπεποίθηση! (ενν. «έχει υπερβολική αυτοπεποίθηση»)</i>
Ερώτηση	<i>Πες μου την τιμή πώλησης τού γιεν! (ενν. «ποια είναι η τιμή πώλησης τού γιεν;») Ανακοινώστε μας τους βαθμούς μας!</i>
Προσταγή/ Παράκληση	<i>Δώσε μου το μολύβι σου! Να τηλεφωνήσεις αμέσως στην Ελένη!</i>

ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η βασική λειτουργία της Προστακτικής είναι να εκφράζει προσταγές. Δεν είναι όμως και η μόνη. Αντίθετα, η Προστακτική μπορεί να εκφράζει και απλή προτροπή ή την άδεια να κάνει ο συνομιλητής κάτι.

Η σχέση προσταγής και Προστακτικής μπορεί να παρασταθεί με τον Πίνακα που ακολουθεί:

Μορφή:	Με Προστακτική	Χωρίς Προστακτική
Επικοινωνιακή λειτουργία:		
Προσταγή	<i>Βγες!</i>	<i>Να βγεις!</i>
Παράκληση	<i>Βγες, σε παρακαλώ.</i>	<i>Σε παρακαλώ να βγεις.</i>
Προτροπή	<i>Βγες λίγο κι εσύ να ξεσκάσεις!</i>	<i>Ας βγεις/να βγεις λίγο κι εσύ να ξεσκάσεις!</i>
Παραχώρηση	<i>Άμα θέλεις, βγες.</i>	<i>Άμα θέλεις, να βγεις/ας βγεις!</i>

ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η Προστακτική στα Ελληνικά έχει τύπους μόνο τού δεύτερου προσώπου (ενικού και πληθυντικού):

*γράφε - γράφετε / γράψε - γράψτε
βγαίνε - βγαίνετε / βγες - βγείτε¹.*

Αυτό οφείλεται στο ότι γνήσια προσταγή μπορεί να δώσει κανείς μόνο στον συνομιλητή του. Μπορεί, φυσικά, έμμεσα να δώσει προσταγή για κάποιο τρίτο πρόσωπο ή στον εαυτό του. Η Νέα Ελληνική, όπως και πολλές άλλες γλώσσες, χρησιμοποιεί άλλους τύπους για να επιτελέσει αυτήν τη λειτουργία²:

*Ο Νίκος να συμπληρώσει αμέσως την αίτηση.
Όσοι είναι έτοιμοι ας προχωρήσουν προς την έξοδο.*

ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η Προστακτική είναι ‘άχρονη’, δεν έχει δηλαδή καθόλου τύπους που να διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τον χρόνο. Αυτό εξηγείται από το ότι, όταν κανείς δίνει μια εντολή, το γεγονός στο οποίο αναφέρεται (αυτό που ζητάει να γίνει) δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη και έτσι, εξ ορισμού, τοποθετείται στο μέλλον. Οι τύποι που ονομάζονται παραδοσιακά Προστακτική Ενεστώτα και Προστακτική Αορίστου δεν έχουν στην πραγματικότητα σχέση με τις χρονικές βαθμίδες τού παρόντος και τού παρελθόντος, αλλά σχηματίζονται απλώς από τα δύο θέματα τού ρήματος, τα θέματα τού Ενεστώτα και τού Αορίστου (βλ. κ. § 104).

Οι χρήσεις της προστακτικής

Όπως ελέχθη ήδη, η Προστακτική είναι η πρωτοτυπική έκφραση τής προσταγής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι και η μόνη ή, έστω, η πιο έντονη έκφρασή της. Δεν είναι ποτέ ιδιαίτερα ευγενική (αν και μπορεί να μετριαστεί αν συνοδεύεται από εκφράσεις όπως *παρακαλώ*) ούτε είναι όμως αναγκαστικά αγενής. Υπάρχουν μάλιστα περιβάλλοντα όπου είναι ο πιο φυσικός και, επομένως, ο πιο ουδέτερος τύπος. Είναι ο τύπος που χρησιμοποιείται στις διαταγές, σε περιστάσεις και σε περιβάλλοντα όπου υπάρχει έντονο το στοιχείο τής ιεραρχίας και τής σαφούς κατανομής ρόλων, όπως στον στρατό, στα σώματα ασφαλείας, σε ομαδικά αθλήματα και γενικά σε οποιοσδήποτε συνθήκες απαιτούν άμεση και συντονισμένη δράση. Η Προστακτική είναι ο πιο κατάλληλος τύπος στις περιπτώσεις αυτές, γιατί είναι ιδιαίτερα σημαντικό οι διαταγές και οι εντολές να είναι σύντομες και απόλυτα σαφείς, όπως συμβαίνει λ.χ. στα παραγγέλματα:

Κλίνετε επ' αριστερά!

Παύσατε πυρ!

Στοιχηθείτε!

Η χρήση της προστακτικής

Η Προστακτική είναι επίσης ο πιο ουδέτερος τύπος για οδηγίες, ιδίως για γραπτές οδηγίες (π.χ. στις συσκευασίες προϊόντων):

Αναταράξτε καλά πριν από τη χρήση.

Ανοίξτε με προσοχή το φιαλίδιο.

Διαλύστε το περιεχόμενο σε 1 λίτρο νερό.

Στην περίπτωση των οδηγιών η χρήση τύπων ευγενείας δεν θα ήταν ίσως επικίνδυνη, αλλά οπωσδήποτε περιττή και γι' αυτό η ύπαρξή τους θα ήταν αστεία:

Αν θέλετε, ανοίξτε με προσοχή το φιαλίδιο. Μήπως μετά θα μπορούσατε, αν δεν σας πειράζει, να διαλύσετε το περιεχόμενο σε 1 λίτρο νερό; (!)

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ - ΠΡΟΤΡΟΠΗ

Παράκληση

Σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, η Προστακτική μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη διατύπωση παράκλησης. Ο πιο χαρακτηριστικός δείκτης παράκλησης, αν και όχι ο μόνος, είναι η έκφραση (σε/σας) παρακαλώ:

Κύριοι, παρακαλώ, προχωρήστε στον διάδρομο.

Αγόρασέ μου, σε παρακαλώ, μια εφημερίδα, καθώς θα έρθεσαι.

Φέρε μου, αν θες, εκείνο τον φάκελλο.

Για κάτσε λίγο εδώ, μέχρι να τελειώσω αυτό που γράφω.

Αχ, δώσε μου μια στιγμή το μολύβι σου, γιατί κάτι ξέχασα να συμπληρώσω!

Ξαναπέστο λιγάκι αυτό που είπες, γιατί δεν το άκουσα.

Πολύ συχνά, όπως στα τελευταία παραδείγματα, ο μετριασμός γίνεται με επιρρηματικές εκφράσεις υποκοριστικής σημασίας (λίγο, λιγάκι, μια στιγμή).

Προτροπή

Η Προστακτική χρησιμοποιείται συχνά, όταν ο ομιλητής προτρέπει τον συνομιλητή του να κάνει κάτι. Στις περιπτώσεις αυτές η Προστακτική δεν ερμηνεύεται ποτέ ως αγένεια, γιατί η προτροπή είναι εξ ορισμού μια δραστηριότητα με ευγενικά κίνητρα. Ο ομιλητής προσπαθεί να παρακινήσει τον συνομιλητή να κάνει κάτι που θα είναι καλό για τον ίδιο, θα τον ευχαριστήσει ή θα τον ωφελήσει:

Βγες κι εσύ μία φορά να διασκεδάσεις!

Κάνε, βρε παιδί μου, ένα ταξιδάκι να ξεσκάσεις!

Φάε λίγη σούπα, θα σου κάνει καλό.

Ε, πάρε τώρα λίγες πατατίτσες ακόμα, για μία φορά δεν θα παχύνεις!

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι η προτροπή μπορεί να εκφραστεί και με ερωτήσεις με το δεν (βλ. § 21) ή με ρήματα που έχουν σχετική σημασία:

Δεν κάνεις ένα ταξιδάκι να ξεσκάσεις;

Προτείνω να φας λίγη σούπα ακόμα, θα σου κάνει καλό.

Εγώ θα σου 'λεγα να πάρεις λίγες πατατίτσες ακόμα.

Σημασιολογικοί ρόλοι – συντακτικές λειτουργίες

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ		ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ
ΕΠΗΡΕΑΖΟΝΤΕΣ	δράστης	ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ
	αιτία	
	όργανο	
ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ	ουδέτερος	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ
	τόπος	ΕΜΠΡΟΘΕΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ
	ευεργετούμενος	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΕ ΓΕΝΙΚΗ
ΕΠΗΡΕΑΖΟΜΕΝΟΙ	αποδέκτης	ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΑΙΤΙΟ
	βιώνων	ΕΜΠΡΟΘΕΤΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ
	δέκτης	

ΤΟ ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Συνδυαστικότητα του ρήματος

Αυτό που χαρακτηρίζει το ρήμα ως γραμματική κατηγορία είναι ότι αποτελεί πάντοτε τον **συντακτικό πυρήνα** μιας πρότασης:

Ο σκύλος τρέχει.
 Ο ήλιος λάμπει.
 Ο ταχυδρόμος χτυπά το κουδούνι.
 Η Έρση ντύνεται.
 Ο Δημητριάδης υποστηρίζεται πολύ από το κόμμα.

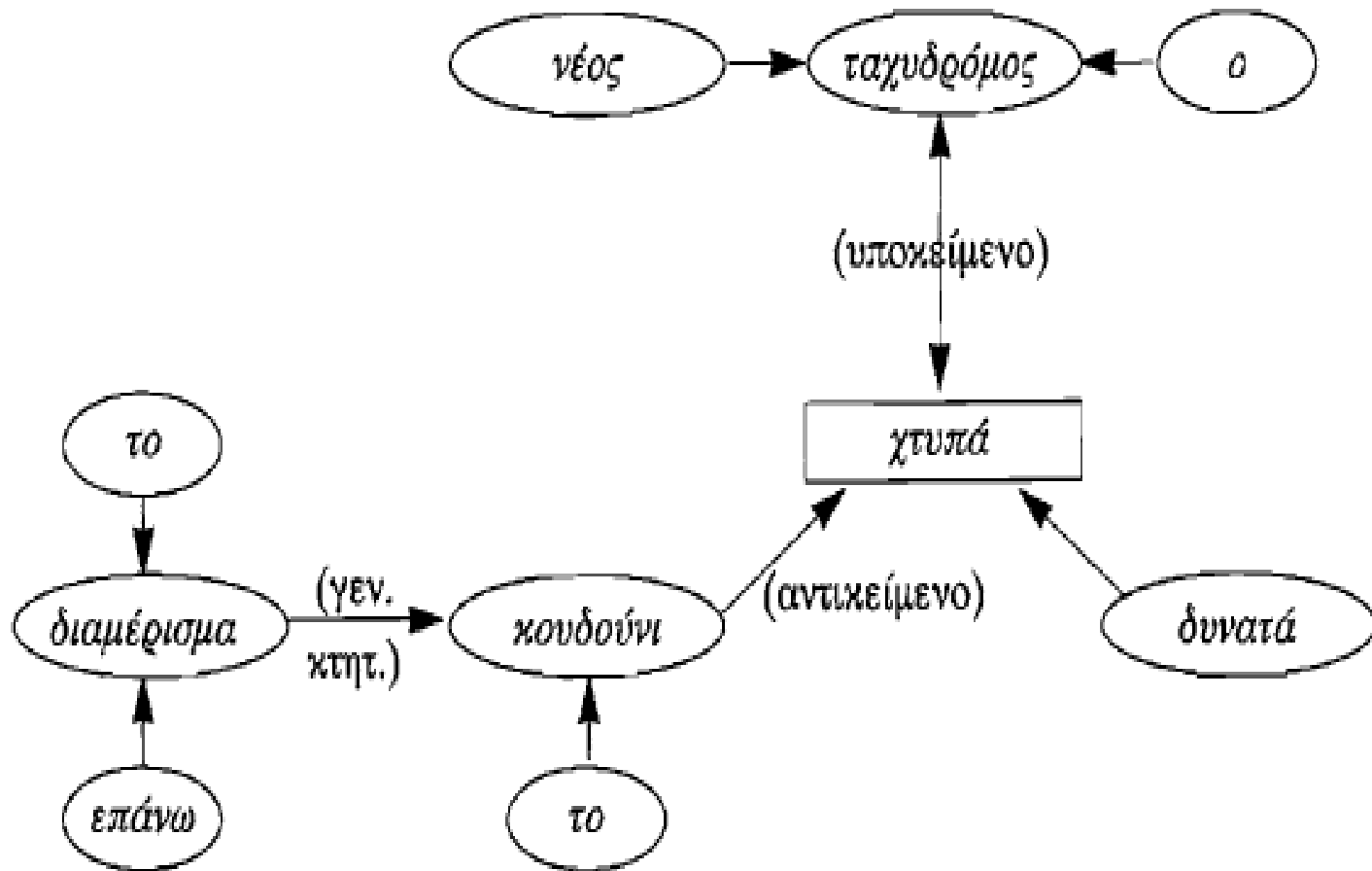
Όταν το ρήμα λειτουργεί ως συνδετικό, τότε έχουμε έναν περιφραστικό πυρήνα, αποτελούμενο από το ρήμα και το κατηγορούμενο:

Ο Πέτρος είναι μαθητής.
 Η διευθύντρια έμεινε όρθια.
 Ο ήλιος ήταν λαμπερός.

Οι δύο αυτοί τύποι κατηγορήματος αποτελούν δύο διαφορετικές στρατηγικές για την οργάνωση του λόγου.

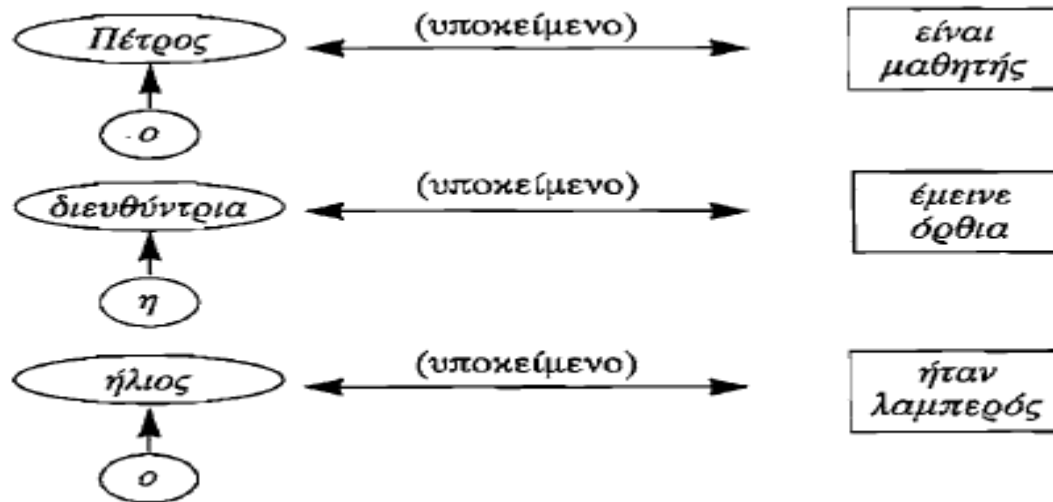
Στην πρώτη περίπτωση, το ρήμα κατανέμει τις συντακτικές λειτουργίες (υποκείμενο, αντικείμενο κ.λπ.) των υπόλοιπων στοιχείων, τα οποία περιστρέφονται γύρω από το ρήμα-πυρήνα ως δορυφόροι. Έχουμε δηλαδή **πυρηνική-δορυφορική σύνταξη**:

Ο νέος ταχυδρόμος χτυπά δυνατά το κουδούνι τού επάνω διαμερίσματος.

Συνδυαστικότητα του ρήματος

Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για μια σχέση ανάμεσα σε δύο ονοματικούς όρους οι οποίοι συνδέονται άμεσα μεταξύ τους· από αυτούς ο ένας, το κατηγορούμενο, αποδίδει μια ιδιότητα στον άλλον, το υποκείμενο. Εδώ το ρήμα λειτουργεί σαν μια απλή γέφυρα, η οποία μάλιστα, μερικές φορές, μπορεί και να λείπει. Έχουμε δηλαδή συνδετική σύνταξη.

Τα παρεπόμενα του ρήματος

Το ρήμα αποτελείται από ένα λεξικό μόρφημα (τρεχ-, πιν-, λεγ-), το οποίο συνεκφέρεται απαραίτητα με το πρόσωπο και με άλλα γραμματικά μορφήματα που δηλώνουν άλλες γραμματικές πληροφορίες (ποιόν ενεργείας, χρόνο, τροπικότητα). Το πρόσωπο και οι λοιπές γραμματικές πληροφορίες καλούνται **παρεπόμενα** τού ρήματος.

Το λεξικό μόρφημα και τα παρεπόμενα τού ρήματος συνιστούν το **ρηματικό σύνταγμα**, π.χ. τρώγ-αμε. Συνήθως αναφερόμαστε σ' αυτό το ρηματικό σύνταγμα με τον μονολεκτικό όρο **ρήμα** ή με τον όρο **ρηματικός τύπος**.

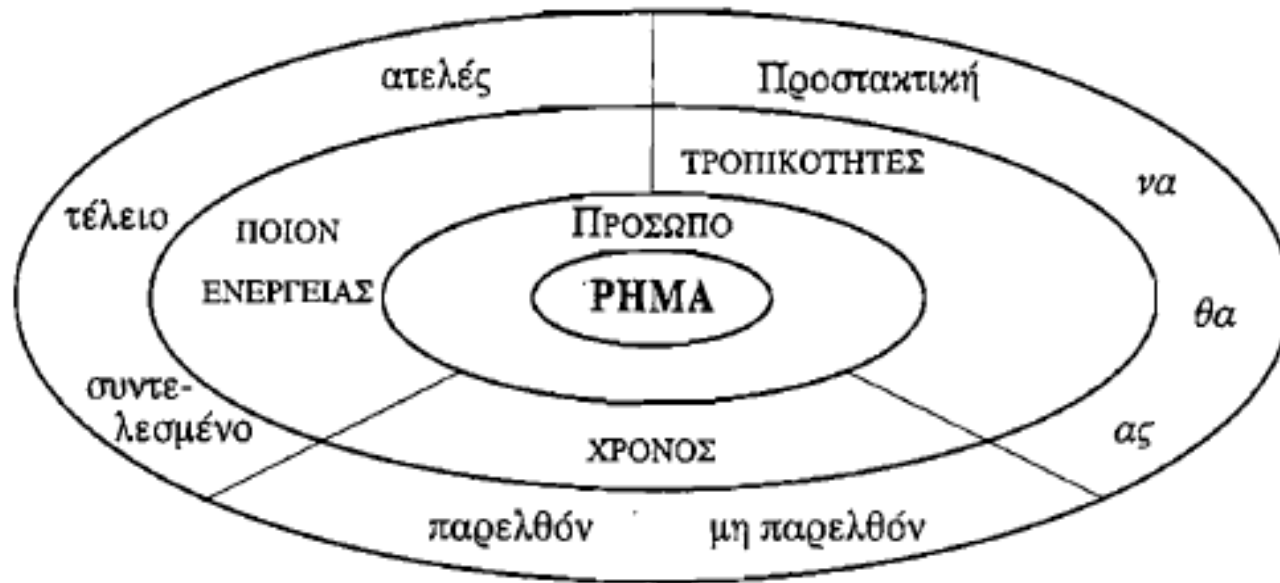
Τα παρεπόμενα του ρήματος

Αν εξαιρέσουμε το πρόσωπο, τα υπόλοιπα γραμματικά μορφήματα κατανέμονται σε τρεις γραμματικές κατηγορίες με βάση το κριτήριο του αμοιβαίου αποκλεισμού²:

Ποιόν ενεργείας	Χρόνος	Τροπικότητες
ατελής	παρελθόν	να
τέλειο	μη παρελθόν	θα
συντελεσμένο	(παρόν - μέλλον)	ας
		Προστακτική

ΑΤΕΛΕΣ: Χωρίς τέλος (συνεχές)

Το ρήμα με τα παρεπόμενά του

Τα παρεπόμενα του ρήματος

Ένας μεγάλος αριθμός ρημάτων μπορούν να διαφοροποιηθούν μεταξύ τους ως προς τη διάθεση· π.χ. δέν-ω / δέν-ομαι, λέγ-ω / λέγ-ομαι. Για τη δήλωση τής διάθεσης τα ρήματα διαθέτουν ειδικούς τύπους που αποτελούν δύο μορφολογικά κλιτικά συστήματα: την ενεργητική φωνή και τη μεσοπαθητική φωνή. Υπογραμμίζουμε, ωστόσο, ότι συχνά δεν υπάρχει αντιστοιχία φωνής και διάθεσης. Το ρήμα έρχομαι λ.χ. είναι μεσοπαθητικής φωνής, αλλά έχει ενεργητική διάθεση.

Σχηματισμός ρηματικών τύπων

Το κλιτικό σύστημα τού νεοελληνικού ρήματος επιτρέπει συνολικά, για κάθε φωνή, 25 διαφορετικούς συνδυασμούς τού λεξικού ρηματικού μορφήματος με τα γραμματικά μορφήματα που δηλώνουν το ποιόν ενεργείας, τον χρόνο και την τροπικότητα. Οι 25 αυτοί τύποι συνιστούν τη δομή τού ρήματος και καλύπτουν ένα πλούσιο φάσμα σημασιών που επιτρέπει την οικοδόμηση τού μηνύματος.

	Ποιόν ενεργείας	Χρόνος	Τροπικότητες
<i>πιάνει πιάνεται</i>	ατελής	- παρελθόν [→ παρόν]	- τροπικότητα [→ διαπίστωση]
<i>Κάθε μέρα πηγαίνει στο γραφείο με τα πόδια.</i>			
<i>έπιανε πιανόταν</i>	ατελής	+ παρελθόν [→ παρελθόν]	- τροπικότητα [→ διαπίστωση]
<i>Έλεγε πάντα τα καλύτερα λόγια για σένα.</i>			

Άλλοι συνδυασμοί του ρήματος

Το ρήμα, πέρα από τα παρεπόμενά του, τα οποία προσδιορίζουν τη σημασία του με μια σειρά από γραμματικές πληροφορίες, έχει συνήθως ανάγκη και από άλλα στοιχεία τού λόγου, τα οποία προσδιορίζουν και αποσαφηνίζουν το κεντρικό μήνυμα που δηλώνει το ίδιο το ρήμα. Αυτά είναι:

- τα ονοματικά στοιχεία (με ή χωρίς πρόθεση):

Έστειλε το γράμμα.

Εξελέγη πρόεδρος.

Ο Γιάννης γύρισε από το σχολείο.

Τον είδε χθες;

- τα επιρρήματα:

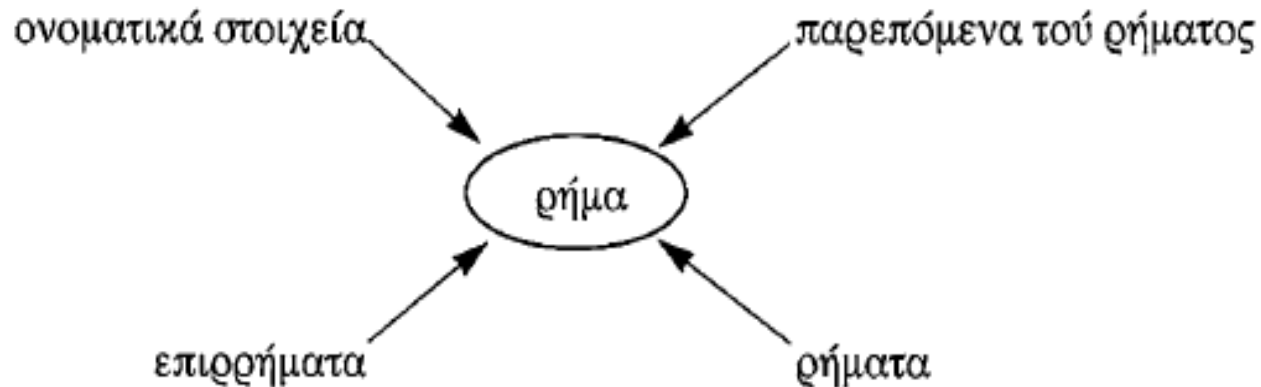
Τρέξε πιο γρήγορα!

Άνοιξε ανυπόμονα το δώρο της.

- άλλα ρήματα μέσω ενός υποτακτικού συνδέσμου (σε αυτή την περίπτωση όλη η πρόταση η οποία εξαρτάται από το δευτερεύον ρήμα μπορεί να θεωρηθεί ως προσδιορισμός τού ρήματος):

Πότε θα αρχίσεις να διαβάζεις για τις εξετάσεις;

Θα αρχίσω όταν βγει το πρόγραμμα.

Τέλος, το ρήμα μπορεί να συντάσσεται ως προσδιορισμός ενός άλλου ρήματος ή ενός ονοματικού στοιχείου. Σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται χρήση ενός υποτακτικού συνδέσμου ή μιας αναφορικής αντωνυμίας:

Φεύγει όταν του καπνίσει.

Η καρέκλα, που έσπασε, θα επιδιορθωθεί το αργότερο ως αύριο.

ΧΡΟΝΟΣ

Ρηματικός χρόνος

Ο χρόνος είναι μια πολύπλοκη έννοια, που μπορεί να αντιμετωπιστεί με διάφορους τρόπους και από διαφορετικές σκοπιές. Η δήλωση των διαφόρων κατηγοριών του χρόνου μπορεί να γίνει με λεξικά ή γραμματικά μέσα. Η Ελληνική εκφράζει με γραμματικά μέσα δύο από τους τρόπους θεώρησης του χρόνου, τον κατεξοχήν χρόνο και το ποιόν ενεργείας, το οποίο είναι επίσης γνωστό και με τους όρους όψη και άποψη. **Χρόνο** ονομάζουμε την τοποθέτηση του κάθε γεγονότος (ενέργειας ή κατάστασης) σε ένα σημείο του χρονικού άξονα (παρελθόν, παρόν, μέλλον). **Λεξικό ποιόν ενεργείας** ονομάζουμε την εσωτερική χρονική σύνθεση του γεγονότος (διάρκεια, επανάληψη κ.λπ.). **Γραμματικό ποιόν ενεργείας** ονομάζουμε την οπτική γωνία υπό την οποία ο ομιλητής βλέπει το γεγονός σε σχέση με την εσωτερική του χρονική σύνθεση: είτε συνοπτικά, δηλαδή χωρίς να ενδιαφέρεται για την εσωτερική σύνθεση, είτε δίνοντας πληροφορίες γι' αυτήν.

Και οι δύο γραμματικές κατηγορίες, του χρόνου και του ποιού ενεργείας, εκφράζονται μορφολογικά στον τύπο του ρήματος.

Γραμματικός χρόνος

Συνήθως βλέπουμε τον χρόνο σαν μια ευθεία γραμμή, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται το παρόν και η οποία εκτείνεται απεριόριστα προς τις δύο κατευθύνσεις: το παρελθόν και το μέλλον.

Κάθε ομιλητής τοποθετεί τα γεγονότα για τα οποία μιλάει σε κάποιο σημείο αυτής της ευθείας: στο παρόν, στο παρελθόν ή στο μέλλον. Παρόν βέβαια θεωρεί το δικό του παρόν, τη στιγμή δηλ. κατά την οποία μιλάει. Το παρόν αυτό, όπως κάθε παρόν, ουσιαστικά είναι εντελώς στιγμιαίο, γιατί κάθε στιγμή που περνάει, ό,τι ήταν παρόν γίνεται παρελθόν. Στην πράξη όμως μπορούμε να θεωρούμε παρόν μια μεγαλύτερη περίοδο.

Γραμματικός χρόνος

Χρόνος	Τύπος του ρήματος	Παράδειγμα
Παρόν	Ενεστώτας	<i>Σήμερα δουλεύουμε.</i>
Παρελθόν	Παρατατικός Αόριστος	<i>Χθες δουλεύαμε. Χθες δουλέψαμε.</i>
Μέλλον ¹	(Μέλλοντας ατελής) (Μέλλοντας τέλειος)	<i>Αύριο θα δουλεύουμε. Αύριο θα δουλέψουμε.</i>

Η γλώσσα όμως δίνει πολύ μεγάλη ελευθερία στον τρόπο έκφρασης του πραγματικού χρόνου.

Γραμματικός χρόνος

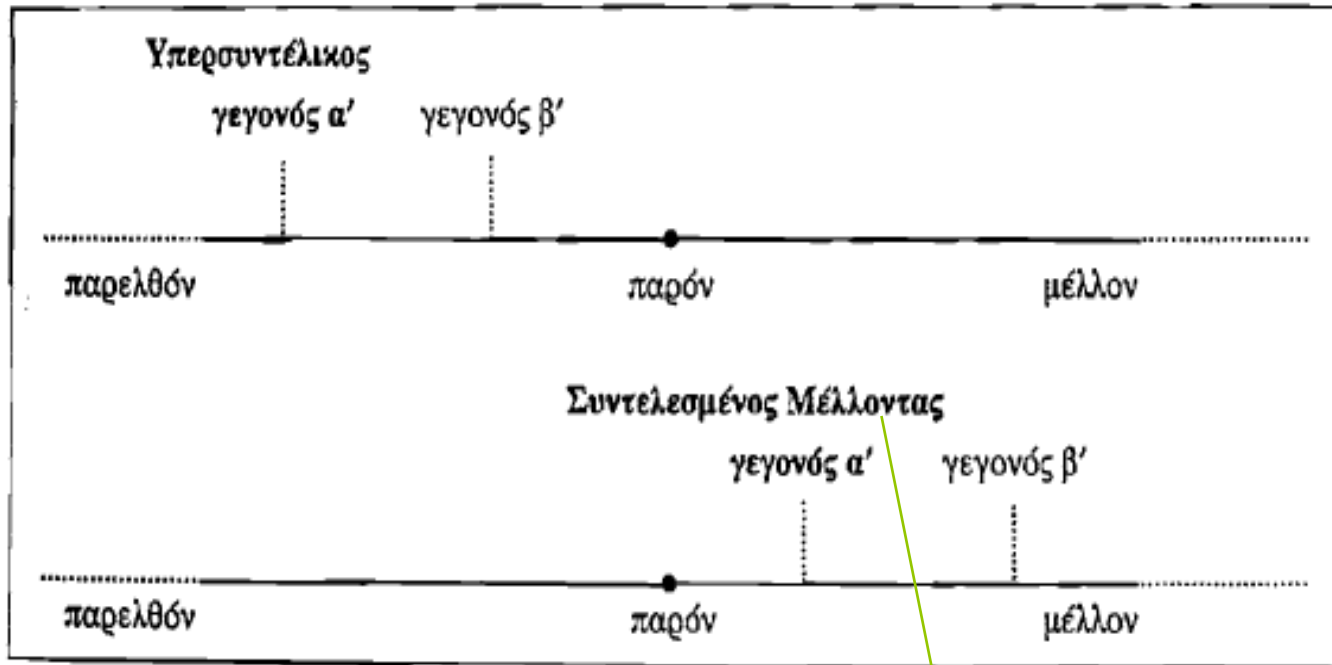
Ο Αόριστος μπορεί να χρησιμοποιηθεί, σε λίγες βέβαια περιπτώσεις του άτυπου προφορικού λόγου, και για το μέλλον, όταν αυτό το μέλλον θέλει ο ομιλητής να το παρουσιάσει σαν κάτι πολύ κοντινό ή εντελώς βέβαιο:

- *Φύγαμε!*
- *Έναν καφέ, παρακαλώ! – Έφτασε!*
- *Μήπως μπορείς την άλλη βδομάδα να πληρώσεις τον λογαριασμό τής ΔΕΗ; – Έγινε.*

Ο τέλειος Μέλλοντας μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε αφηγηματικό λόγο για γεγονότα τού παρελθόντος:

Ο Διονύσιος Σολωμός γεννιέται το 1798 στη Ζάκυνθο. Τα πρώτα του χρόνια θα τα περάσει στο νησί, αλλά αργότερα θα φύγει για την Ιταλία....

ΣΥΝΤΕΛΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

το ρήμα θα έχει συντελεστεί μέχρι κάποια ορισμένη στιγμή στο μέλλον

ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ

Ο Υπερσυντέλικος στην Ελληνική έχει και μία ακόμη χρονική λειτουργία, που δεν ανήκει στον 'σχετικό' χρόνο: τοποθετεί τα γεγονότα σε ένα μακρινό παρελθόν, χωρίς να τα συσχετίζει χρονικά με κάποιο άλλο γεγονός:

Κάποτε είχα δει μια ταινία τού Φελίνι και είχα εντυπωσιαστεί.

Λέγεται συνήθως ότι σ' αυτήν τη χρήση ο Υπερσυντέλικος ισοδυναμεί με Αόριστο. Στην πραγματικότητα, η ομοιότητα οφείλεται στο γεγονός ότι ο Αόριστος χρησιμοποιείται με πολύ μεγάλη ελευθερία για οποιοδήποτε γεγονός στο παρελθόν. Ο Υπερσυντέλικος όμως χρησιμοποιείται αποκλειστικά στις δύο λειτουργίες που αναφέρθηκαν, την τοποθέτηση δηλαδή τού γεγονότος πριν από άλλο γεγονός στο παρελθόν ή την τοποθέτηση τού γεγονότος σε ένα μακρινό παρελθόν. Η χρήση του λοιπόν είναι απόλυτα εξειδικευμένη, σε αντίθεση με τη χρήση τού Αορίστου, που είναι πολύ γενικευμένη.

Παρακείμενος

Ο Παρακείμενος χρησιμοποιείται κι αυτός κυρίως για το παρελθόν και σχεδόν πάντα μπορεί να αντικατασταθεί από τον Αόριστο χωρίς ουσιαστική διαφορά στη σημασία¹:

Κουράστηκα / έχω κουραστεί πολύ στη ζωή μου.

Δηλώσατε / έχετε δηλώσει τα ονόματά σας για την εκδρομή;

Ο Παρακείμενος όμως έχει κάποια σχέση και με το παρόν, γιατί συχνά δίνει έμφαση στο αποτέλεσμα μιας ενέργειας που έχει συμβεί στο παρελθόν:

Δεν είναι εδώ ο Πέτρος, έχει πάει στη Θεσσαλονίκη.

Έχω τελειώσει την προπόνηση και ξεκουράζομαι.

Δεν εργάζομαι πια, έχω πάρει σύνταξη.

Παρακείμενος

Ο Παρακείμενος δεν μπορεί ακόμη να συνδυαστεί με συγκεκριμένη χρονική δήλωση, με επιρρηματικούς προσδιορισμούς δηλαδή που τοποθετούν το γεγονός σε συγκεκριμένο χρονικό σημείο:

- * *Οι εργασίες έχουν διακοπεί τον Μάιο.*
- * *Έχει πάει στο Λονδίνο τον περασμένο μήνα.*

Μπορεί όμως να συνδυαστεί με επιρρηματικά στοιχεία που δηλώνουν ένα χρονικό διάστημα που αρχίζει από μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή τού παρελθόντος και φθάνει μέχρι το παρόν:

- Οι εργασίες έχουν διακοπεί από τον Μάιο.*
- Έχει πάει στο Λονδίνο από τον περασμένο μήνα.*

Οι άχροννοι τύποι του ρήματος

Στην περίπτωση τής μετοχής σε -οντας/-ώντας, το γεγονός που εκφράζει παρουσιάζεται ως σύγχρονο, ενώ ο τύπος τής συντελεσμένης μετοχής (έχοντας δέσει) το παρουσιάζει ως προτερόχρονο¹:

Έρχεται τρέχοντας. Έρχεται έχοντας αγοράσει εφημερίδα.

Ήθε τρέχοντας. Ήθε έχοντας αγοράσει εφημερίδα.

Ερχόταν τρέχοντας. Ερχόταν έχοντας αγοράσει εφημερίδα.

Με τον ίδιο τρόπο όπως η μετοχή σε -οντας/-ώντας λειτουργεί και η πιο λόγια και σπανιότερη μετοχή τού Ενεστώτα σε -όμενος:

Έρχεται ορνόμενος.

Ήθε ορνόμενος.

Ερχόταν ορνόμενος.

ΑΡΝΗΣΗ

ΑΡΝΗΣΗ

α. Γραμματική άρνηση

1. Δεν, μη(ν)
2. Όχι (μπα)
3. ούτε, μήτε
4. κανένας/κανείς, τίποτε/-α, ποτέ, πουθενά
5. χωρίς, δίχως, άνευ

β. Λεξική άρνηση

1. Στερητικά παραγωγικά μορφήματα

α-: άκακος, ανάλατος

ξε-: βάφω - ξεβάφω, φορτώνω - ξεφορτώνω, λέω - ξελέω κ.λπ.

απο-: μυθοποιώ - απομυθοποιώ, σφραγίζω - αποσφραγίζω, κωδικοποιώ - αποκωδικοποιώ και τα αντίστοιχα ουσιαστικά απομυθοποίηση, αποσφράγιση, αποκωδικοποίηση κ.λπ.

αντι-: πρόταση - αντιπρόταση (βλ. τόμ. Ι § 79)

μη: μη αποτελεσματικός (= αναποτελεσματικός), μη προνομιο-ούχος, μη καπνιστής

2. Αντώνυμα

Μορφή ειδικής άρνησης μπορεί να θεωρηθεί η αντωνυμική σχέση των λέξεων: καλός - κακός «αυτός που δεν είναι καλός», ζεστός - κρύος «αυτός που δεν είναι ζεστός», ευτυχία - δυστυχία «η έλλειψη ευτυχίας», γεμιζω - αδειάζω, προσθέτω - αφαιρώ κ.λπ.

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΡΗΜΑΤΟΣ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ

Κατηγοριοποίηση κατά «θέματα»

Η μορφολογική δομή του ρήματος της Ελληνικής μπορεί να περιγραφεί ανάγλυφα βάσει των τριών θεμάτων με τα οποία επιτελείται ο σχηματισμός του. Τα τρία αυτά θέματα δηλώνουν το ποιόν ενεργείας του ρήματος και είναι: το θέμα τού ατελούς ποιού ενεργείας, με το οποίο σχηματίζονται οι τύποι των αντίστοιχων χρόνων της ενεργητικής και μεσοπαθητικής φωνής (**θέμα 1**); το θέμα τού τέλειου ποιού ενεργείας, με το οποίο σχηματίζονται οι τύποι των αντίστοιχων χρόνων της ενεργητικής φωνής (**θέμα 2**)¹; το θέμα τού τέλειου ποιού ενεργείας, με το οποίο σχηματίζονται οι τύποι των αντίστοιχων χρόνων της μεσοπαθητικής φωνής (**θέμα 3**). Παραδείγματα:

θέμα 1

ρυθμιζ-
ανοιγ-

θέμα 1

θερμαιν-
αγαπ-
κιν-

θέμα 2

ρυθμισ-
ανοιξ-

θέμα 2

θερμαν-
αγαπησ-
κινήσ-

θέμα 3

ρυθμιστ-
ανοιχτ-

θέμα 3

θερμανθ-
αγαπηθ-
κινήθ-

Αλλόμορφα καταλήξεων

Η διπλή γλωσσική παράδοση της Ελληνικής και η μακρά εξέλιξή της συντέλεσαν κυρίως στο να εμφανίζονται στο ρηματικό σύστημα δυναμικές μεταβολής ορισμένων ληκτικών μορφών, που παρουσιάζονται ως αλλόμορφα ή διτυπίες. Τέτοιες είναι:

-ουν / -ουνε, -ούν / -ούνε, -αν / -ανε, -αγαν / -άγανε, -ούσαν / -ούσανε, -ηκαν / -ήκανε, -ονταν / -όντανε, ήτοι αλλόμορφα χωρίς ή και με -ε στο γ' πληθυντικό πρόσωπο πολλών ληκτικών συνόλων ([i], [ii], [iii], [iv], [v], [vi], [xvii], [xviii]). Το αλλόμορφο με -ε (τρέχουνε, τραγουδούνε, αγαπάγανε, είπανε, μιλούσανε, παιχτήκανε κ.ά.) χρησιμοποιείται πολύ στον προφορικό λόγο, ενώ στον γραπτό (ιδίως τον επίσημο) λόγο προτιμάται ευρύτερα το αλλόμορφο χωρίς -ε (τρέχουν, τραγουδούν, αγάπαγαν, είπαν, μιλούσαν, παίχτηκαν κ.ά.).

-ουμε / -ομε (γράφουμε / γράφομε). Το αλλόμορφο -ουμε έχει σήμερα τη μεγαλύτερη χρήση τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο. Παραταύτα, υπάρχουν ομιλητές που χρησιμοποιούν το αλλόμορφο σε -ομε.

Αλλόμορφα καταλήξεων

-άω/-ώ, -άει/-ά, -άμε/-ούμε, -άνε/-ούν. Τα αλλόμορφα -άω, -άει, -άμε, -άνε, χρησιμοποιούνται περισσότερο από τα αντίστοιχά τους -ώ, -ά, -ούμε, -ούν, τα οποία εμφανίζονται περισσότερο στον γραπτό λόγο, ιδίως στη λογοτεχνία (ποίηση) και στον επιστημονικό λόγο.

-αγα, -αγες, -αγε.../-ούσα, -ούσες, -ούσε... (αγάπ-αγα, αγάπ-αγες, αγάπ-αγε.../αγαπ-ούσα, αγαπ-ούσες, αγαπ-ούσε...). Τα αλλόμορφα σε -αγα, -αγες, -αγε... είναι αυτά που χρησιμοποιούνται περισσότερο στον προφορικό λόγο (πρβλ. και -άω, -άει...), ενώ τα -ούσα, -ούσες, -ούσε... χρησιμοποιούνται περισσότερο στον γραπτό λόγο (πρβλ. και -ώ, -ά, -ούμε ...).

-όμουν/-όμουνα, -όσουν/-όσουνα, -όταν/-ότανε. Τα φωνηεντόληκτα αλλόμορφα (-όμουνα, -όσουνα, -ότανε) είναι αυτά που χρησιμοποιούνται περισσότερο στον προφορικό λόγο, ενώ τα συμφωνόληκτα (-όμουν, -όσουν, -όταν) χρησιμοποιούνται περισσότερο στον γραπτό.

-ετε / -τε στο β' πληθυντικό τής ενεργητικής Προστακτικής τού τέλειου ποιού ενεργείας («Προστακτικής Αορίστου»). Από τα δύο αλλόμορφα, το μεν -τε (γράψ-τε, μιλήσ-τε, υποθέσ-τε) χρησιμοποιείται ευρύτερα στον προφορικό λόγο, αλλά και στον γραπτό, ενώ το αλλόμορφο -ετε (γράψ-ετε, υποθέσ-ετε) χρησιμοποιείται σε πιο τυπικές μορφές λόγου.

Αναντιστοιχία φωνών

Πολλά ρήματα εμφανίζουν ορισμένες χρήσεις μόνο με τη μία φωνή. Οι σημασίες των ρημάτων στα ακόλουθα παραδείγματα στη μεσοπαθητική φωνή δεν εμφανίζονται κατά τη χρήση των ίδιων ρημάτων στην ενεργητική φωνή:

Το καϊκι ανοίχτηκε στο πέλαγος.

Συγγνώμη, ... αφαιρέθηκα χαζεύοντας τη θάλασσα.

Τα γυαλιά σου βρίσκονται στο τραπέζι.

Γενικά, η χρήση τής μεσοπαθητικής φωνής είναι περιορισμένη σε σχέση με την ενεργητική. Έτσι, πολλά ρήματα εμφανίζουν στη μεσοπαθητική φωνή λιγότερους τύπους απ' ό,τι στην ενεργητική.

Πολλά ρήματα λ.χ. δεν σχηματίζουν στη μεσοπαθητική φωνή όλα τα πρόσωπα. Τα ρήματα αυτά, ενώ σχηματίζουν κανονικά όλα τα πρόσωπα στην ενεργητική φωνή, στη μεσοπαθητική χρησιμοποιούνται μόνο στο τρίτο πρόσωπο:

Αναντιστοιχία φωνών

ενεργητική	μεσοπαθητική	ενεργητική	μεσοπαθητική	ενεργητική	μεσοπαθητική
αποφασίζω	—	σημαίνω	—	επιχειρώ	—
αποφασίζεις	—	σημαίνεις	—	επιχειρείς	—
αποφασίζει	αποφασίζεται	σημαίνει	σημαίνεται	επιχειρεί	επιχειρείται
αποφασίζουμε	—	σημαίνουμε	—	επιχειρούμε	—
αποφασίζετε	—	σημαίνετε	—	επιχειρείτε	—
αποφασίζουν	αποφασίζονται	σημαίνουν	σημαίνονται	επιχειρούν	επιχειρούνται
υπενθυμίζω	—	υπονοώ	—	ψιθυρίζω	—
υπενθυμίζεις	—	υπονοείς	—	ψιθυρίζεις	—
υπενθυμίζει	υπενθυμίζεται	υπονοεί	υπονοείται	ψιθυρίζει	ψιθυρίζεται
υπενθυμίζουμε	—	υπονοούμε	—	ψιθυρίζουμε	—
υπενθυμίζετε	—	υπονοείτε	—	ψιθυρίζετε	—
υπενθυμίζουν	υπενθυμίζονται	υπονοούν	υπονοούνται	ψιθυρίζουν	ψιθυρίζονται

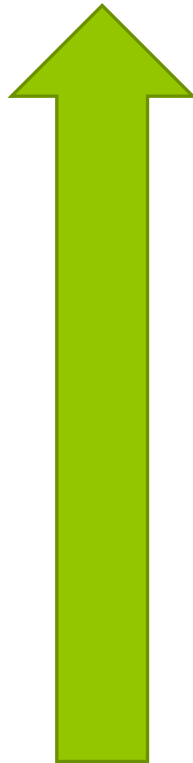
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Μορφολογία: 3^ο επίπεδο στην ανάλυση της γλώσσας

- Μελέτη της εσωτερικής δομής των λέξεων
- Μελέτη των κανόνων σχηματισμού των λέξεων

Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης

- ΚΕΙΜΕΝΟ
-
- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ
- ΦΡΑΣΕΙΣ
- ΛΕΞΕΙΣ
- ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ
- ΦΩΝΗΜΑΤΑ
- ΦΘΟΓΓΟΙ

- Από τις απλούστερες μονάδες βαίνουμε στις σύνθετες και συνθετότερες.
- Καθαρώς υλικά στοιχεία (**φθόγγοι**) λειτουργούν ως **φορείς** διαφορετικής υποστάσεως στοιχείων (άυλων), των **σημασιών**.
- Κάθε **επίπεδο** **δομείται** με στοιχεία του αμέσως **κατώτερου** και παρέχει τα στοιχεία για να δομηθεί το αμέσως ανώτερο επίπεδο.

Ιστορία της Μορφολογίας

- Προέρχεται από τη λέξη «**μορφή**», που αρχικά χρησιμοποιήθηκε στη **Βιολογία** (19^{ος} αι.)
- Η εξέταση των **αλλαγών της μορφής** των λέξεων (20^{ος} αι.).
- Η **μελέτη** της **δομής** των λέξεων (1980-σήμερα).
- Ανάπτυξη διάφορων **μοντέλων μορφολογικής ανάλυσης**.

Μορφολογία

- Από τους φθόγγους και τα φωνήματα → στα μορφήματα και τις λέξεις.
- Ποιο είναι το αντικείμενο της Μορφολογίας;
- Η μελέτη της εσωτερικής δομής των λέξεων.
- Η μελέτη των κανόνων σχηματισμού των λέξεων.
- Όμως, τι είναι η λέξη; Πώς εντοπίζουμε τα όριά της;

Σήμερα είναι μια ωραία μέρα

Τι είναι η λέξη;

- Η **πρώτη απάντηση** που πιθανότατα θα δώσουμε είναι ότι η λέξη είναι ένα κομμάτι της γλώσσας που, όταν το γράφουμε, βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κενά. Είναι πιθανό, επίσης, να δώσουμε παραδείγματα λέξεων, π.χ. *τραπέζι, καρτέκλα, τρέχω* κ.λπ.
- Εάν κάναμε την ίδια ερώτηση σε έναν άνθρωπο που δεν έχει πάει στο σχολείο, πιθανόν αυτός να **μην μπορούσε να απαντήσει**, αν και χρησιμοποιεί πολύ καλά τις λέξεις της γλώσσας του για να επικοινωνήσει.
- Λέξη είναι **η παραπομπή σε μια έννοια ή ένα αντικείμενο**; (ναι, αλλά τι σημαίνει π.χ. **στο, για, σαν** κ.ο.κ.););;

Τι δεν είναι λέξη;

- Δεν υφίσταται επιστημονικός ορισμός για τη λέξη, γιατί:
- Όχι η **παύση** στον προφορικό ή τα κενά στον γραπτό λόγο, πβ. *αρχαία ελληνικά*
- Όχι η **παραπομπή** σε **μία έννοια** ή αντικείμενο, πβ. Το εμπρόθετο άρθρο /sto/ δύο λέξεις
- Όχι ο ορισμός του Bloomfield ότι «λέξη είναι μια ελάχιστη ελεύθερη μορφή», **αλλά, άρθρο:** του, of
- Όχι ότι η λέξη αποτελεί μικρογραφία της φράσης, γιατί **η λέξη δεν μπορεί να διακοπεί**, ενώ **η φράση ναι**
- Όχι οι λέξεις όπως εμφανίζονται στα λήμματα ενός λεξικού, αντιοικονομικό

ΟΡΙΣΜΟΣ ΛΕΞΗΣ

Λέξη είναι **ένα τμήμα της γλώσσας** που στον **προφορικό** λόγο βρίσκεται ανάμεσα σε δύο **μικρά σταματήματα** και στον **γραπτό** λόγο ανάμεσα σε δύο **κενά**.

Η λέξη ως μονάδα ανάλυσης

- Πώς μπορούμε να ορίσουμε τη λέξη ως μονάδα ανάλυσης;
- Σε επίπεδο **Φωνολογίας**: φωνητική ακολουθία με συγκεκριμένη **εσωτερική δομή** (φωνολογική λέξη)
- Στον **γραπτό λόγο**: διαφορετικές **λέξεις** χωρίζονται με **κενόν** διάστημα (ορθογραφική λέξη).
- Σε επίπεδο **σύνταξης**, η ίδια **λέξη** μπορεί να έχει **διαφορετικές εκδοχές/πραγματώσεις**, π.χ. γράφομαι, γράφτηκα, γραμμένος / κόβομαι, θα κοπώ, κοβόμουν, κόπηκα, κομμένος

Δύο κατηγορίες λέξεων

Λέξεις περιεχομένου

- Λεξικές λέξεις
- Δηλώνουν έννοιες (αντικείμενα, δραστηριότητες, ιδιότητες, ιδέες) εκτός γλώσσας
- Ανοικτή τάξη λέξεων
- Μη προβλέψιμοι τύποι ως προς τη σημασία τους
- Ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα, επιρρήματα

Γραμματικές λέξεις

- Λειτουργικές λέξεις
- Σύνδεσμοι-προθέσεις-άρθρα-αντωνυμίες
- Ενδογλωσσική λειτουργία
- Κλειστή τάξη λέξεων
- Προβλέψιμοι τύποι ως προς τη σημασία τους
- **Σύνδεσμοι, προθέσεις, άρθρα, αντωνυμίες, μόρια**

Λέξημα (lexeme)

- **Λεξικολογική μονάδα** που προέρχεται από αφαίρεση και αντιπροσωπεύει όλες τις μορφές που μπορεί να πάρει μια κλιτή λέξη στην πραγμάτωσή της ενώ παράλληλα εκφράζει και τη βασική λεξική σημασία.
- π.χ. η ονομαστική ενικού, η ονομαστική των τριών γενών στα επίθετα, το α' ενικό ενεστώτα
- Στα λεξικά γράφεται με κεφαλαία (πβ. λήμμα, κεφαλή κ.ο.κ.):

π.χ. ΤΡΕΧΩ: *τρέχω, -εις, -ει, έτρεξα, τρέξω, κ.ά.*

Από το φώνημα στη λέξη

- Επομένως, ένα σύνολο από μονάδες της δεύτερης άρθρωσης (φωνήματα) συγκροτούν μια μονάδα της πρώτης άρθρωσης (λέξη ή γλωσσικό σημείο).
- Όμως, και η λέξη αποτελείται από μικρότερες μονάδες της πρώτης άρθρωσης, τα μορφήματα.
- Π.χ. παρατρώω
- /para/: που δηλώνει τη σημασία της 'υπέρβασης ορίου'
- /tro/: που δηλώνει την κατανάλωση φαγητού
- /o/ : που δηλώνει τη γραμματική κατηγορία (ρήμα), το πρόσωπο (α') και τον αριθμό (ενικός).

Σχηματισμός λέξεων

- Κλίση
- Παραγωγή
 - ✓ Με προσφύματα
 - ✓ Χωρίς προσφύματα (ετεροίωση, μετάπλαση, αλλαγή τονισμού)
- Σύνθεση
- Άλλοι τρόποι
 - ✓ Νεολογία
 - ✓ Συντόμευση
 - ✓ Επιφώνηση
 - ✓ Ονοματοποίηση

Προσφυματοποίηση (affixation)

- Και η κλίση και η παραγωγή στηρίζονται στην προσφυματοποίηση (εισαγωγή προθέματος, κατάληξης, ενθέματος).
 - **Πρόθεμα** (prefix): **ξε**-πλένω
 - **Ένθεμα** (infix): δι-**έ**-σχισα
 - **Κατάληξη** (suffix): κατεργαρ-**άκος**
- Τα προσφύματα **διαθέτουν υπόσταση λήμματος**, γιατί όπως και τα θέματα έχουν: φωνολογική υπόσταση, σημασία, συντακτική λειτουργία και μη προβλέψιμα χαρακτηριστικά

Κλίση

- διαδικασία λεξικολογικού σχηματισμού, με την οποία προκύπτουν διαφορετικές μορφές της ίδιας λέξης < θέμα της λέξης + κατάλληλα κλιτικά προσφύματα
- τα προσφύματα πληροφορίες μορφοσυντακτικές ή/και σημασιολογικές, π.χ.
 - ❖ πτώση, αριθμό κ.λπ. για το **ὄνομα**,
 - ❖ πρόσωπο, χρόνο κ.λπ. στο **ρήμα**

Μόρφημα

□ Μόρφημα: ΓΕΝΙΚΗ

□ Μορφές:

- Διαφορετικές μορφές ανάλογα με το λήμμα και τα χαρακτηριστικά του

{-ας} / {-ου} / {-ους} / {-α} ...

χώρ-ας λόγ-ου λάθ-ους πατέρ-α

- Διαφορετικές μορφές για το ίδιο λήμμα

γράφ {-ονταν} / {-όντανε} / {-όντουσαν}

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Παραγωγή

- ο διαδικασία **λεξικολογικού σχηματισμού**, με την οποία προκύπτουν νέες λέξεις < το θέμα της λέξης (γραμματικό μόρφημα) + κατάλληλο **παραγωγικό μόρφημα**
- ο στην παραγωγή **με πρόσφυμα** οι λέξεις που προκύπτουν ανήκουν συνήθως σε **διαφορετική γραμματική κατηγορία**, π.χ. φως > φωτεινός

Παραγωγή

- στην παραγωγή **χωρίς πρόσφυμα** κυρίως:
 - ✓ α) με **ετεροίωση**, με αλλαγή του φωνήεντος της βασικής λέξης, π.χ. αναμονή < αναμένω.
 - ✓ β) με **μετάπλαση**, με αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας χωρίς αλλαγή της μορφής της, π.χ. απαντήσεις < από το ουσιαστικό: απαντήσεις και από το ρήμα απαντώ.
 - ✓ γ) με **αλλαγή τονισμού**, η οποία προκαλεί και αλλαγή στη σημασία, όπως π.χ. ουσιαστικό **νόμος** και νομός

Μη προσφυματική παραγωγή (παραδείγματα)

- Σχηματισμός νέων λέξεων **ΧΩΡΙΣ** **προσφυματοποίηση**, χωρίς παραγωγικό πρόθημα ή επίθημα

- **Ετεροίωση**

απέχω - αποχή

τρέχω - τροχός

φέρω - φόρα

αναμένω - αναμονή

Μη προσφυματική παραγωγή (παραδείγματα)

- Σχηματισμός νέων λέξεων **ΧΩΡΙΣ**
προσφυματοποίηση

- **Μετάπλαση**

ονοματοποίηση επιθέτων

καλ-ός_{ΕΠΙΘ} – καλ-ό_{ΟΥΣ}

κεφάλ-ας_{ΕΠΙΘ} – κεφάλ-α_{ΟΥΣ}

γυαλάκ-ιας_{ΕΠΙΘ} – γυαλάκ-ια_{ΟΥΣ}

απαρέμφατο

φαίνεσθαι_{ΑΠΑΡ} – το φαίνεσθαι_{ΟΥΣ}

λακωνίζειν_{ΑΠΑΡ} – το λακωνίζειν_{ΟΥΣ}

Μη προσφυματική παραγωγή (παραδείγματα)

- Σχηματισμός νέων λέξεων **ΧΩΡΙΣ**
προσφυματοποίηση

- **Με αλλαγή τονισμού**

καλάθ-ι – κάλαθ-ος

κούκλ-α – κουκλ-ί

χρηματοδοτ-ώ – χρηματοδότης

δολοπλοκ-ώ – δολοπλόκ-ος

Παραγωγικά μορφήματα

Παραγωγικά μορφήματα: αυτά που προστιθέμενα σε **μόρφημα ρίζας ή θέματος** παράγεται **μια νέα λέξη**, μια νέα σημασία.

-ποιώ/ -ποίηση

- τραγικοποιώ
- δημοσιοποιώ
- γελοιοποιώ
- βελτιστοποιώ
- αντικειμενικοποιώ
- προσφυματοποιώ
 - Παραγωγικά μορφήματα
 - Κανόνες: επίθετο+-ποιώ>ρήμα/ ρήμα+-ποίηση>όνομα

Παράγωγή λέξης: ο τύπος που προκύπτει από την προσθήκη ενός παραγωγικού μορφήματος.

Παραγωγή

- Σχηματισμός νέων λέξεων με παραγωγικά προσφύματα/παραθήματα
- Συνδυασμός λεξικών και γραμματικών μορφημάτων
- Προσφυματική παραγωγή με χρήση επιθημάτων ή/και προθημάτων
- **Προθήματα:** αρχαιοπρεπή (υπο-, ανα-, επι-), λαϊκά (ξε-)
- **Επιθήματα:** π.χ. -εϋ-ρ, -οσυν-ο, -ικ-ε, -α_{Επιρ}

Παραγωγή

- Εντοπίστε τα παραγωγικά μορφήματα στις παρακάτω λέξεις:
ξεκαθαρίζω, ανθρωπότητα, γιατρίνα, μικρουλάκι
- Δεν **εμφανίζονται μόνα τους** (δεσμευμένα), αλλά σε συνδυασμό με κάποιο λεξικό μόρφημα με το οποίο ενώνονται λειτουργικά και δημιουργούν ένα συνολικό σημαινόμενο (π.χ. βασίλισσα < **-ισσ(α)**) παραγωγικό μόρφημα ονομάτων θηλυκού γένους)
- Η **συμβολή** τους στο συνολικό σημαινόμενο **δεν** είναι πάντα **σταθερή**
 Π.χ. το **ξε-** στο **ξε-**κουράζομαι δηλώνει «**άρση** της κούρασης» ενώ στο **ξε-**πουλώ δηλώνει **επίταση**, «τα πουλάω όλα»

Παραγωγικά μορφήματα

- Τα παραγωγικά μορφήματα προστίθενται στο θέμα (πριν ή μετά) και επιφέρουν **αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας**

πάγ-ος (ουσιαστικό)

νόμ-ος (ουσιαστικό)

αγαπ-ώ (ρήμα)

παγ-ών-ω (ρήμα)

νομ-ικ-ός (επίθετο)

αγαπη-τ-ός (επίθετο)

Παραγωγή: Αναδιπλασιασμός

- Ακραία περίπτωση παραγωγής
- ... αναφέρεται στη μορφολογική διαδικασία σχηματισμού λέξεων, όπου **η βάση ενός μορφήματος ή θέματος συσχετίζεται με μία παράγωγη μορφή**, η οποία μπορεί να αναλυθεί ως **σχηματισμένη από τη βάση μέσω προσφυματοποίησης τεμαχίων**, που είναι
 - (α) εξ ολοκλήρου ή
 - (β) εν μέρει (β) ταυτόσημα με το φωνημικό περιεχόμενο της βάσης
- (α) **μουρμουρίζω, βάρβαρος, κοκό**
- (β) **μπουρμπουλήθρα, δεδομένος, γέγονα**

Πολύσημα προσφύματα

- Έχουν αδιαφανή κωδικοποίηση

Π.χ. -ια: ένα σημαίνον δίνει περισσότερα και διαφορετικά σημαιόμενα, όπως:

- α. **όνομα που δηλώνει φυτό ή δέντρο**: αμυγδαλιά
- β. **όνομα που δηλώνει ενέργεια** που γίνεται με αυτό που εκφράζει η βάση: βελονιά, ματιά
- γ. **πολλά όμοια** με αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη: αγροτιά
- δ. (μειωτ.) **σε εθνικά**: Βλαχιά, Γυφτιά
- δ. **χρονική έκταση**: βραδιά
- ε. **όνομα**, για να δηλωθεί κάτι πολύ καλό: κουστουμιά
- στ. **αφηρημένα ουσιαστικά**: κακομοιριά, παρηγοριά

Προσφύματα: σύνοψη

- Τα προσφύματα μπορεί να είναι παραγωγικά ή κλιτικά
- Προσοχή: τα **παραγωγικά** παράγουν **νέα λεξήματα**, ενώ τα **κλιτικά** παράγουν **νέους τύπους** λεξημάτων
- Η διαδικασία της παραγωγής έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ρημάτων, ουσιαστικών, επίθετων και επιρρημάτων

Π.χ. το **δια** στο **διαγράφω** είναι **παραγωγικό** πρόθημα που παράγει νέο λέξημα, ενώ το **-ουμε** στο **διαγράφουμε** είναι **κλιτικό** μόρφημα που παράγει νέο τύπο του ίδιου λεξήματος

ΣΥΝΘΕΣΗ – ΝΕΟΛΟΓΙΑ και άλλοι τρόποι σχηματισμού λέξεων

Σύνθεση

- η διαδικασία λεξιλογικού σχηματισμού που προκύπτει από τον **συνδυασμό** δύο ή περισσότερων λεξικών **μορφημάτων**, ώστε το αποτέλεσμα που προκύπτει να αποτελεί μια νέα λέξη, που διαθέτει **φωνολογική** και **τυπογραφική** (γραφική) ενότητα και σημασία. π.χ. πατατόπιτα < πατάτα + πίτα.

Άλλοι τρόποι σχηματισμού λέξεων

- Η **νεολογία**: διαδικασία για δημιουργία νέων λέξεων, γιατί απαιτούνται από τη δημιουργία νέων αναγκών μεταφέρονται από τη γλώσσα στην οποία επινοήθηκαν μέσω μεταφραστικού δανεισμού π.χ. η αγγλική computer που μεταφράστηκε στη νέα ελληνική υπολογιστής, και λέξεις από ονόματα εφευρετών, π.χ. Watt, Sandwich, Bic

Άλλοι τρόποι σχηματισμού λέξεων

- Η **συντόμευση**: νέες λέξεις με συντόμευση (αποκοπή μέρους λέξεων, συναίρεση λέξεων κτλ.). ανήκουν:
 - i. η **σύμφυρση**: από τμήματα άλλων λέξεων, motel = πανδοχείο < mo και tel < motor =μηχανή και hotel = ξενοδοχείο,
 - ii. τα **αρκτικόλεξα και ακρωνύμια**, με αποκοπή μεγάλου μέρους της λέξης εκτός του/των αρχικού/ών, π.χ. radar < “radio detecting and ranging”,
 - iii. η **περικοπή**, αποκοπή μέρους της αρχικής λέξης, π.χ. metro =μετρό, από αποκοπή της λέξης metro (politain) = μητροπολιτικός, πρωτευουσιάνικος.

Άλλοι τρόποι σχηματισμού λέξεων

- Η **επιφώνηση**: νέες λέξεις που ανήκουν στην κατηγορία των επιφωνημάτων, π.χ. he στα αγγλικά, ουφ στη νέα ελληνική.
- Η **ονοματοποιία**: νέες λέξεις από ήχους που παράγονται στο περιβάλλον του ανθρώπου, π.χ. γαβγίζω από το γαβ του σκύλου.

ΜΟΡΦΗΜΑ

ΥΠΟ-ΛΕΞΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΜΟΡΦΗΜΑ

- Η **ελάχιστη** γλωσσική μονάδα που είναι φορέας **σημασίας** ή **γραμματικής** λειτουργίας.
- Μόρφημα: **το σύνολο των μορφών που παραπέμπουν στην ίδια σημασία.**
- Η μελέτη των μορφημάτων ξεκινά με συστηματικό τρόπο από τον αμερικανικό **δομισμό** και τον βασικό εκπρόσωπό του, τον Bloomfield (1933).
- Οι λέξεις χωρίζονται σε μορφήματα.
- Κάθε λέξη σε κάθε γλώσσα συντίθεται από **ένα** ή **περισσότερα** μορφήματα.

Π.χ.: *αντίδραση, πατεράδων, ανέφερε*

Παράδειγμα

η ελληνική λέξη /paramèni/ «παραμένει»

- ένα σύνολο από μονάδες της δεύτερης άρθρωσης (φωνήματα), που συγκροτούν μια μονάδα της πρώτης άρθρωσης (λέξη ή γλωσσικό σημείο).
- Όμως αποτελείται κι από μικρότερες μονάδες της πρώτης άρθρωσης, φορείς σημασίας:
 - /**para**/: που δηλώνει τη σημασία του κοντά.
 - /**men**/: που δηλώνει στάση σε ένα μέρος.
 - /**i**/ : που δηλώνει τη γραμματική κατηγορία (ρήμα), το πρόσωπο (τρίτο) και τον αριθμό(ενικός).

Μορφολογική ανάλυση

- Πώς αναγνωρίζουμε τα μορφήματα, π.χ.:
- ακριβής
- Ακριβέστερος
- ακριβέστατος
- **-ακριβ**: μόρφημα ρίζας (λεξικό μόρφημα)
- **-ης**: δεσμευμένο (bound) μόρφημα θετικού βαθμού (γραμματικό μόρφημα)
- **-τερος**: δεσμευμένο (bound) μόρφημα συγκριτικού βαθμού (γραμματικό μόρφημα)
- **-τατος**: δεσμευμένο μόρφημα υπερθετικού βαθμού (γραμματικό μόρφημα)

Αλλόμορφα

- Συχνά τα **μορφήματα** εμφανίζονται με **παραλλαγές** που εξαρτώνται από το περιβάλλον της λέξης, οπότε ονομάζονται *αλλόμορφα*.
- Τα αλλόμορφα (allomorphs) είναι οι δυνατές πραγματώσεις ενός μορφήματος.
- Δύο αλλόμορφα του ίδιου μορφήματος βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίου αποκλεισμού/συμπληρωματικής κατανομής στο ίδιο περιβάλλον με βάση φωνολογικούς ή μορφολογικούς/γραμματικούς κανόνες.

Αλλόμορφα

- το γραμματικό μόρφημα που δηλώνει 'συνοπτικό της παθητικής φωνής στο παρελθόν' στην ελληνική έχει τους τύπους -θη-, -τη-, -η- (π.χ. λύ-θη-κε, γράφ-τη-κε, κόπ-η-κε). Στην περίπτωση αυτή που η αλλομορφία εξαρτάται από το φωνολογικό περιβάλλον, κάνουμε λόγο για φωνολογικά καθορισμένα αλλόμορφα.
- Υπάρχουν, όμως, και περιπτώσεις όπου η αλλομορφία είναι μορφολογική, καθορίζεται από το μορφολογικό περιβάλλον, δηλαδή από τη πτώση και τον αριθμό (π.χ. στη λέξη σώμα το θέμα εμφανίζεται με δυο αλλόμορφα, το σωμ- της ονομαστικής, της αιτιατικής και της κλητικής του ενικού, και το σωματ- της γενικής ενικού και όλων των πτώσεων του πληθυντικού).

Γραφηματικές συμβάσεις

- Μέσα σε άγκιστρα { }: οι μορφές, τα μορφήματα
- Μέσα σε κάθετες γραμμές / /: τα αλλόμορφα (όπως και τα φωνήματα).
- Π.χ. το μόρφημα {**υποκορισμός**} στη νέα ελληνική αντιπροσωπεύεται από τις μορφές (ή αλλόμορφα) /aki/, /uli/, /itsa/, /ula/ κ.λπ., π.χ. στις λέξεις *παπάκι*, *μικρούλι*, *σταλίτσα*, *καρδούλα*.
- Το μόρφημα {κόβω} στη νέα ελληνική πραγματώνεται με τα αλλόμορφα /**kov**/ (κόβω, έκοβες κ.λπ.) και /**kop**/ (έκοψαν, κόψει, κοπώ κ.λπ.).

Σχέση μορφήματος-σημασίας

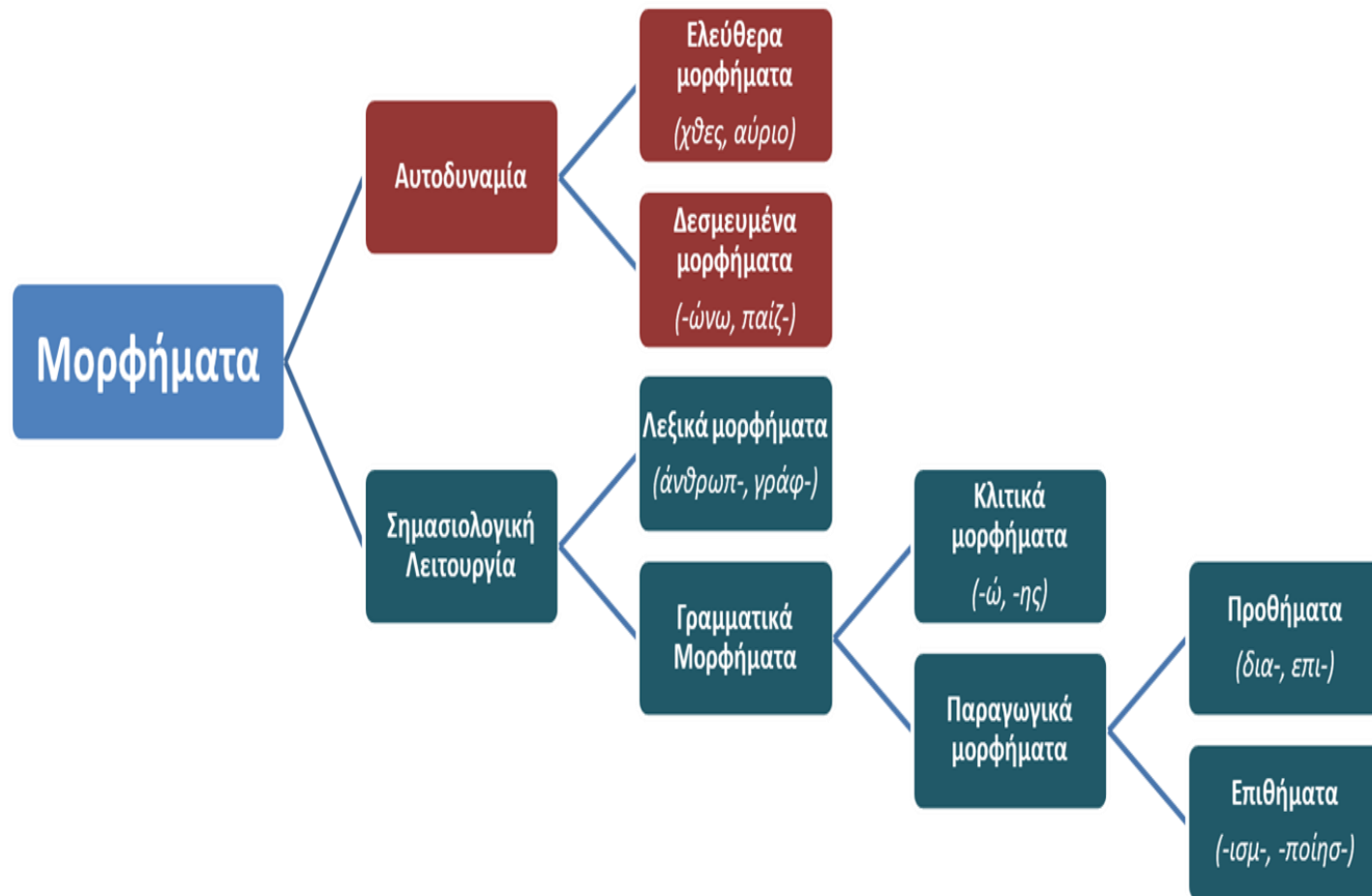
- Διαφορετικά αλλόμορφα μπορούν να μοιράζονται την ίδια σημασία:
 1. /u/ γενική ενικού των ουδέτερων ουσιαστικών (π.χ. του παιδιού) και /us/ (π.χ. του ύψους)
 2. /an/ γ' πληθυντικό της οριστικής του παρατατικού (π.χ. ζούσαν) και /ane/ (π.χ. ζούσανε).
 3. /s/ πληθυντικός στα αγγλικά (π.χ. /kaets/ «cats=γάτες») και /z/ (π.χ. / dogz/ «dogs=σκυλιά»).
- Μία σημασία μπορεί να αντιπροσωπεύεται από δύο ή και περισσότερα μορφήματα.

Άρα μόρφημα: το σύνολο των μορφών που παραπέμπουν στην ίδια σημασία.

Τύποι μορφημάτων

- ◉ Ως προς την **αυτοδυναμία** τους: ελεύθερα (*free*) vs δεσμευμένα (*bound*) μορφήματα
- ◉ Ως προς τη **σημασία** τους: λεξικά vs γραμματικά μορφήματα
- ◉ Ως προς τη **λειτουργία** τους: παραγωγικά vs κλιτικά μορφήματα
- ◉ Ως προς τη **θέση** τους: ριζικά και μη ριζικά μορφήματα

Τυπολογία μορφημάτων

Τυπολογία μορφημάτων

• ΛΕΞΙΚΟ

ελεύθερο δεσμευμένο

νους

γραφ-

χθες

γυναικ-

κάτω

ομορφ-

γεω-

• ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ

ελεύθερο δεσμευμένο

και

-ω, -ς, -ες

πού

ξε-, αντι-, α-

/αν-

εσύ

-ικ(ός)

από

-άκι

σαν

-ίζ(ω), -ών(ω)

Ελεύθερα vs δεσμευμένα

- **Ελεύθερα
μορφήματα:**

εμφανίζονται στην πρόταση ως αυτόνομες λέξεις.

Π.χ.:

- *επίσης, έτσι, από, για, τον, την, άρα, λοιπόν, ως, σαν κ.ά.*

- **Δεσμευμένα
μορφήματα:**

αποτελούν υποχρεωτικά τμήμα λέξης.

- **Προθήματα:** α(ν)-, δυσ-, δι-, αμφι-, προ-
- **Επιθήματα:** -ός, -άκι, -ούλα, -ίδης, -ιτσα, -ακος, -ούλης, -ισμός, -ποιός

Λεξικά vs γραμματικά

- **Λεξικά μορφήματα:** διαθέτουν **λεξική σημασία**, είναι φορείς **πλήρους σημασίας** που αναφέρεται στην εξωγλωσσική πραγματικότητα, φυσική ή κοινωνική (π.χ. γραφ-, καλ-, παιζ-),
- **Γραμματικά (ή λειτουργικά) μορφήματα:** επιτελούν εσωγλωσσική λειτουργία, δηλώνουν, δηλαδή, γραμματικές σχέσεις και κατηγορίες (π.χ. ξε-, -ός, -ω, -ουμε, -οσύν-η).
- π.χ. παρουσιάζ-ω = ρήμα + ενικός + α' πρόσωπο
- Ονομάζονται και: προσφύματα (προθήματα, επιθήματα).

Τι σημαίνει «μορφολογική γνώση» σε μία γλώσσα;

- Γνώση του κάθε **μορφήματος** ξεχωριστά
- Γνώση των **κανόνων** συνδυασμού των μορφημάτων
- Γνώση της **λειτουργικότητας** των μορφημάτων
- Γνώση της **δυνατότητας** τους για **αυτοδύναμη** ή μη παρουσία
- Γνώση της **σειράς** εμφάνισης των μορφημάτων (ποιο προηγείται, ποιο ακολουθεί, ποιο βρίσκεται στην αρχή, ποιο στο τέλος μιας λέξης)

Από πόσα μορφήματα μπορεί να αποτελείται μία λέξη;

- 1: *έτσι, λοιπόν, πριν, χτες*
- 2: *παιδιά, παίζουν, πατέρας*
- 3: *έγραψα, απολύω, αρτοποιός*
- 4: *απόσυμπίεση, αντιλαμβανόμενος*
- >4: *τυροπιτάδικο, αβαθμολόγητος*

Από πόσες συλλαβές μπορεί να αποτελείται ένα μόρφημα;

- 1: α-/ αν-, φως, -ος
 - 2: τώρα, τσάμπα
 - 3: σήμερα, αύριο
 - >4: κουλουβάχατα
-
- Μόρφημα: η αυθαίρετη ένωση φθόγγου και σημασίας που δεν μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω. Κάθε λέξη σε κάθε γλώσσα συντίθεται από ένα ή περισσότερα μορφήματα.

Μορφολογική ανάλυση: πώς αναγνωρίζουμε τα μορφήματα μιας γλώσσας;

- ασχημ- μόρφημα ρίζας
- ομορφ- μόρφημα ρίζας
- ψηλ- μόρφημα ρίζας
- -τερος δεσμευμένο μ. «συγκρ. β»
- -τατος δεσμευμένο μ. «υπερθ. β»
- -ος δεσμευμένο μ. «θετ. β»

Λέξη

- ΛΕΞΗΜΑ: ΓΡΑΦΩ, ΓΡΑΦΕΙΟ.

Είδη λεξικών μονάδων:

απλές, παράγωγες και σύνθετες.

- **Απλές.** Είναι οι λ.μ. όπου συνδυάζονται ένα λεξικό και ένα κλιτικό μόρφημα, π.χ. κλίση- \emptyset , πατέρα-ς
- **Παράγωγες:** μονολεκτικές λ.μ. όπου συνδυάζονται ένα λεξικό και ένα παραγωγικό μόρφημα, π.χ. παιδ-άκι- \emptyset , ά-κακο-ς
- **Σύνθετες:** μονολεκτικές λ.μ., όπου συνδυάζονται δύο λεξικά μορφήματα, π.χ. σοκολατ- \emptyset -παιδο- \emptyset , υδρ-ατμό-ς
- **παράγωγο από μονολεκτικό** σύνθετο: αστροναυτικός από αστροναύτης
- **παράγωγο από πολυλεκτικό** σύνθετο: αρσιβαρίστας από άρση βαρών
- **σύνθετο** από σύνθετο: σπιτονοικοκύρης.

ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΣΤΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Μορφολογικό λάθος

- **Τι είναι «λάθος» σε ένα γλωσσικό σχηματισμό;**
 - ◉ Μία από τις πιο συχνές ερωτήσεις που δέχεται ένας γλωσσολόγος είναι αν μία δομή/ένας σχηματισμός είναι «σωστή»/«σωστός» ή «λάθος».
 - ◉ Δεν υπάρχει «σωστό» και «λάθος» και η άποψη αυτή φαίνεται παράδοξη λόγω της σχολικής μας εκπαίδευσης.
 - ◉ Μπορούμε να επανεξετάσουμε την έννοια του γλωσσικού λάθους.

Ορισμοί λάθους

- **Οι δύο ορισμοί του «λάθους»**
 - Το «λάθος στη γλωσσολογία μπορεί να έχει 2 έννοιες:
 - (α) το «λάθος» με βάση όσα **ορίζει η γραμματική** η οποία έχει (αναγκαστικά) ένα χαρακτήρα ρυθμιστικό και γενικευτικό,
 - (β) το «λάθος» με **βάση τους γραμματικούς κανόνες της γλώσσας**, οι οποίοι σημειωτέον σε πολλές περιπτώσεις **δεν αναλύονται στη γραμματική του σχολείου**.
 - → Η **γραμματική του σχολείου αποτυπώνει μία ποικιλία** σε μία δεδομένη στιγμή μέσα σε περιορισμένο χώρο.
 - → Δεδομένων των συνθηκών, **μία γραμματική δεν μπορεί να αποτυπώσει όλη την ποικιλία της γλώσσας** (γεωγραφική και υφολογική).
 - → Δεδομένων των συνθηκών, **μία γραμματική δεν μπορεί να αποτυπώσει τις αλλαγές εν εξελίξει**.

Ορισμοί λάθους

- Οι ομιλητές μια γλώσσας, όταν ρωτούν σχετικά με το «σωστό/λάθος», συνήθως αναφέρονται στην (α) περίπτωση, **αν δηλαδή μια δομή υπακούει στους κανόνες της σχολικής γραμματικής ή του λεξικού.** Αυτή η περίπτωση είναι η λιγότερο ενδιαφέρουσα για τον επιστήμονα και τον ερευνητή γλωσσολόγο.
- Ο γλωσσολόγος ενδιαφέρεται κυρίως για τη (β) περίπτωση, **για το αν δηλαδή μια δομή υπακούει στους κανόνες της γλώσσας (γραμματική/αντιγραμματική) και αν παραβαίνει κάποιο περιορισμό.**

Ορισμοί λάθους

- → Η άποψη της γλωσσολογίας σχετικά με το λάθος, στηρίζεται σε μία διαφορετική προοπτική που έχει η συγκεκριμένη επιστήμη και ως εκ τούτου δεν είναι αυτονόητη για κάποιον που δεν είναι εξοικειωμένος με τις βασικές αρχές της γλωσσολογίας.
- → Όταν εξηγούμε το «σωστό/λάθος» σε κάποιους μη ειδικούς, θα πρέπει να ξεκινάμε από 2 βασικά σημεία:
 - εξηγούμε με βάση ποιο κριτήριο κρίνουμε το «σωστό/λάθος» (γραμματική του σχολείου ή γλωσσολογική σκοπιά)
 - εξηγούμε γιατί τα «λάθη» δεν είναι πάντα λάθη

Διαβάθμιση λαθών

- Κατά κανόνα, οι δομές είναι ή **γραμματικές** ή **αντιγραμματικές**.
- Ωστόσο, **υπάρχουν και ενδιάμεσες περιπτώσεις** στις οποίες ένας ή περισσότεροι ομιλητές παραβιάζουν συστηματικά έναν περιορισμό και δημιουργούν **δομές που δεν μπορούν να θεωρηθούν αμιγώς αντιγραμματικές**, αλλά είναι σε μία «γκρίζα» περιοχή.
- Αυτές οι περιπτώσεις θα χαρακτηρίζονταν «λάθος» με βάση τη γραμματική, αλλά για το γλωσσολόγο αποτελούν **χρήσιμα εργαλεία**.
- Ενδεικτικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το διπλό γένος σε κάποια ουσιαστικά όπως *ο/η ψήφος* ή την επανάληψη προθημάτων που δηλώνουν επανάληψη μιας ενέργειας, π.χ. *ξανα-επαναλαμβάνω*.

Χρησιμότητα 'λαθών'

- Γιατί ο γλωσσολόγος ψάχνει τα λάθη; Γιατί τα λάθη αποτελούν ένα «παράθυρο» μέσα από το οποίο μπορούμε να δούμε πώς λειτουργεί η γραμματική στο μυαλό του ομιλητή.
- Αν κάποιος ομιλητής κάνει συστηματικά ένα λάθος, αυτό σημαίνει ότι συνήθως **υπάρχει μια «τρύπα» στο σύστημα που δεν την είχαμε παρατηρήσει ή μία αλλαγή εν εξελίξει που δεν την συνειδητοποιούμε ή ένας κανόνας που φθίνει και δεν είναι πλέον τόσο ισχυρός (παραγωγικός).**
- Κάτι που θεωρείται λάθος σε μία δεδομένη φάση της γλώσσας, μπορεί να μην κρίνεται ως λάθος πλέον από τους ομιλητές σε μία επόμενη φάση της γλώσσας.

Μορφολογικό λάθος

- Τα μορφολογικά λάθη μπορούν να είναι διαφόρων ειδών και να προκύπτουν μέσα από διαφορετικές διαδικασίες.
- Τα λάθη μπορούν να μπουν σε **κατηγορίες** ανάλογα με το ποιο κομμάτι της μορφολογίας αφορούν. Παρακάτω θα δούμε κάποια ενδεικτικά από την παραγωγή, τη σύνθεση και τη λεξικοποίηση.
- Οι βασικές διαδικασίες που επενεργούν στη μορφολογική αλλαγή είναι: (α) **η αναλογία**, ένας τύπος επενεργεί πάνω σε έναν άλλο και τον αλλάζει, και (β) **η επανανάλυση**, κάποιος τύπος αλλάζει γιατί έχει επαναναλυθεί ως κάτι άλλο από τους ομιλητές.

Λάθη στην παραγωγή

- «Γκούγκλιστα το όνομά μου και δεν έβγαλε κανένα αποτέλεσμα.»
- «Μην γελάς, δεν είναι για διασκέδασμα η κατάστασή μου.»
- «Η δευτερολογία της βουλευτίνας ήταν ιδιαίτερως επιθετική.»
- «Κανείς δεν είναι άσφαλτος! Όλοι κάνουμε λάθη.»
- «Γενικά είμαι προφυλακτική.» (από παίκτη τηλεπαιχνιδιού)
- «Προσπαθούν να απομιμηθούν εμάς στην ουσία». (από παίκτη τηλεπαιχνιδιού)
- «Για να ισοπαλίσει ο αγώνας έπρεπε να περιμένουμε ώρα.» (από παίκτη τηλεπαιχνιδιού)
- «Παίζουμε αναγραμματισμό. Δηλαδή μία λέξη την έχουμε αναγραμματίσει, και εσύ πρέπει να τη γραμματίσεις.» (τηλεοπτικό μαργαριτάρι από παρουσιάστρια εκπομπής)

Λάθη στη σύνθεση

- Είναι ιδιαιτέρως ξενόφιλος. Πάντοτε το σπίτι του είναι ανοιχτό.»
- «Χθες πήγαμε μέχρι την πανεπιστημιόπολη για τρέξιμο.»
- «Πολύ κατεβαινοανεβαίνω τις σκάλες. Κουράστηκα.»

Λάθη στην αλλομορφία

- 1) «Ο Γιώργος είναι πιο καλύτερος. Τον προτιμώ.»
- 2) «Η Δήμητρα είναι πιο ομορφότερη.»
- 3) «Το κτίριο θα καλύπτει έκταση τρεισήμισι τ.μ.»
- 4) «Φέρε την καινούργια καφεμηχανή γιατί η παλιά χάλασε.»
- 5) «Μία τελευταία παρακάλεση.» (από παρουσιάστρια εκπομπής)
- 6) «Η πιθανότητα αυξάθηκε κατά 20%.» (από παρουσιάστρια εκπομπής)
- 7) «Μετά από λίγες μέρες που ήρθα εδώ είμαι έτσι λίγο ασυντονισμένα.»
- 8) «Επειδή μιλήσαμε στον πάτερ, μας άφησε να μπούμε στην εκκλησία.» (από youtuber)

Λάθη στη λεξικοποίηση

- «πες μου ένα δικαιολογητικό» (από παίκτη τηλεπαιχνιδιού)
- «είναι πολύ θαυμαστικό» (προσωπικό δεδομένο από φίλο μου)
- «είσαι πολύ κολακευτική» (από παίκτη τηλεπαιχνιδιού)
- ...

Κλίση στη Νέα Ελληνική

- Η Νέα Ελληνική χαρακτηρίζεται από πλούσια κλιτική μορφολογία, δηλαδή:

(α) σε κάθε παράδειγμα των κλιτών μερών του λόγου υπάρχουν αρκετοί τύποι που μαρκάρουν τις σημασιοσυντακτικές, μορφοσημασιολογικές και μορφολογικές πληροφορίες (ενδο-παραδειγματική ποικιλία).

(β) για τα κλιτά μέρη του λόγου υπάρχουν αρκετές κλιτικές τάξεις (διαφορετικά παραδείγματα) (δια-παραδειγματική ποικιλία).

Ονοματική κλίση (διαχρονικά)

- Το ονοματικό κλιτικό σύστημα της Ελληνικής παρουσιάζει ενδιαφέρουσα διαχρονική εξέλιξη.
- Για παράδειγμα, πολλά ουσιαστικά της Αρχαίας Ελληνικής έχουν μετακινηθεί προς κάποια άλλη κλιτική τάξη μέσα από ένα πλήθος αναδομήσεων και εμφανίζεται απώλεια κάποιων πτώσεων (π.χ. δοτική) και του δυϊκού αριθμού.
- Ωστόσο, το πτωτικό σύστημα δεν έχει υποστεί ριζικές αλλαγές (π.χ. καθολική απώλεια των πτώσεων) και διατηρούνται τα γένη.
- Επίσης, εμφανίζονται καινούργιες κλιτικές τάξεις με ενδιαφέρουσα αλλομορφία (π.χ. μαμά~μαμάδες)

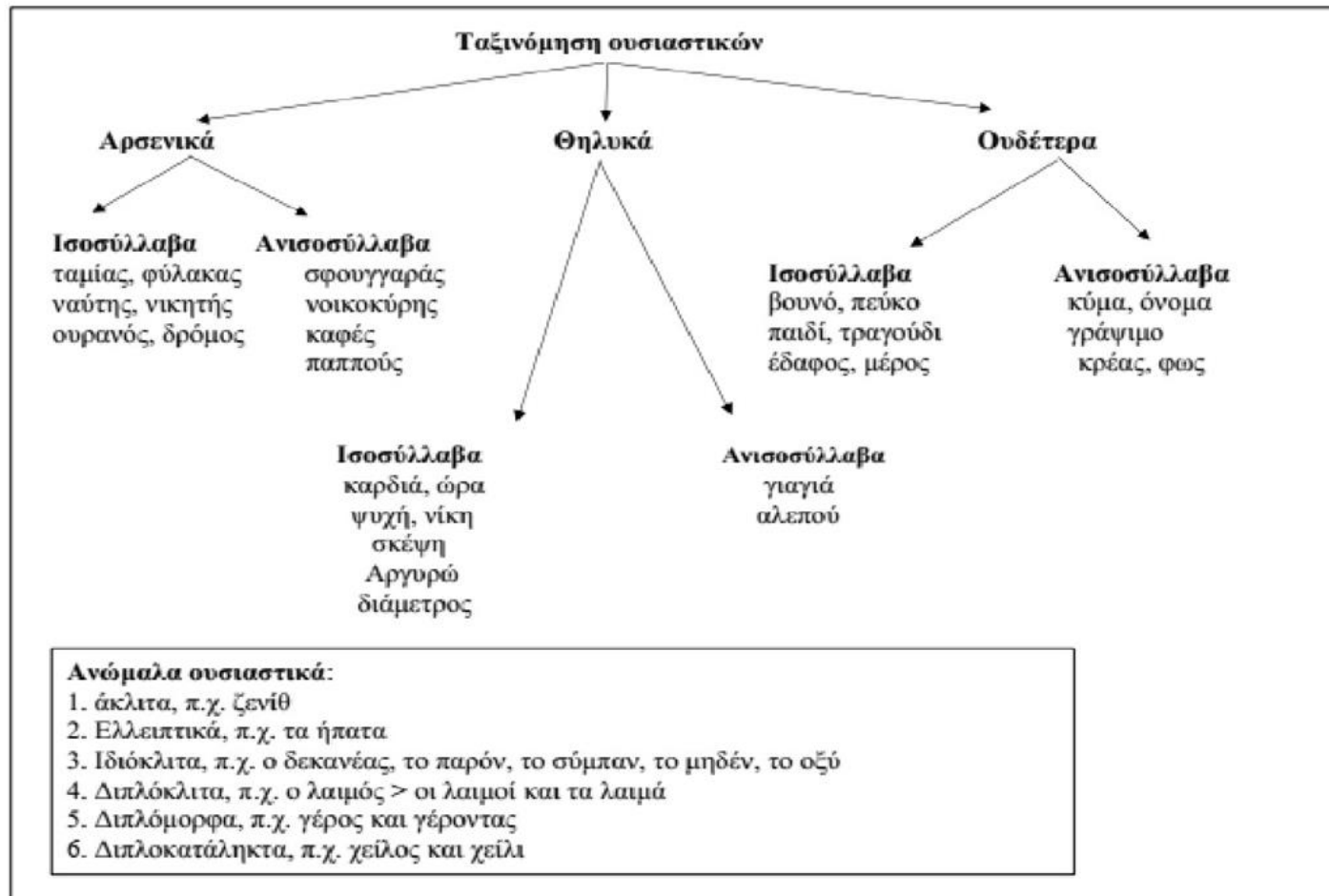
Περιγραφή ονοματικής κλίσης

- Τα τελευταία χρόνια έχουν δημοσιευτεί ένα πλήθος γραμματικών περιγραφών της Νέας Ελληνικής που επιχειρούν να περιγράψουν την ποικιλία στο κλιτικό σύστημα με ιδιαίτερη έμφαση στο ονοματικό σύστημα.
- Η κάθε περιγραφή χρησιμοποιεί και δίνει βάρος σε διαφορετικά κριτήρια.
- Επομένως, σε κάθε γραμματική περιγραφή πρέπει να εξετάζουμε τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται και να τα αξιολογούμε.
- Ο στόχος του μορφολόγου είναι να βρει το «τέλειο» σύστημα που θα περιγράφει την ταξινόμηση των κλιτών τύπων σε ομάδες.

Κριτήριο 1: Γένος

- Ένα πολύ βασικό κριτήριο που έχει χρησιμοποιηθεί στη γραμματική περιγραφή των ουσιαστικών είναι το γένος.
- Τα ουσιαστικά της Νέας Ελληνικής έχουν τρεις διαφορετικές τιμές γένους: αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο.
- Κάθε ουσιαστικό (ακόμα και τα άκλιτα) πρέπει να έχουν μία τιμή γένους.
- Χαρακτηριστική περίπτωση περιγραφής του ονοματικού συστήματος με βάση το γένος είναι η γραμματική Τριανταφυλλίδη (1941).

Γραμματική Τριανταφυλλίδη (1941)

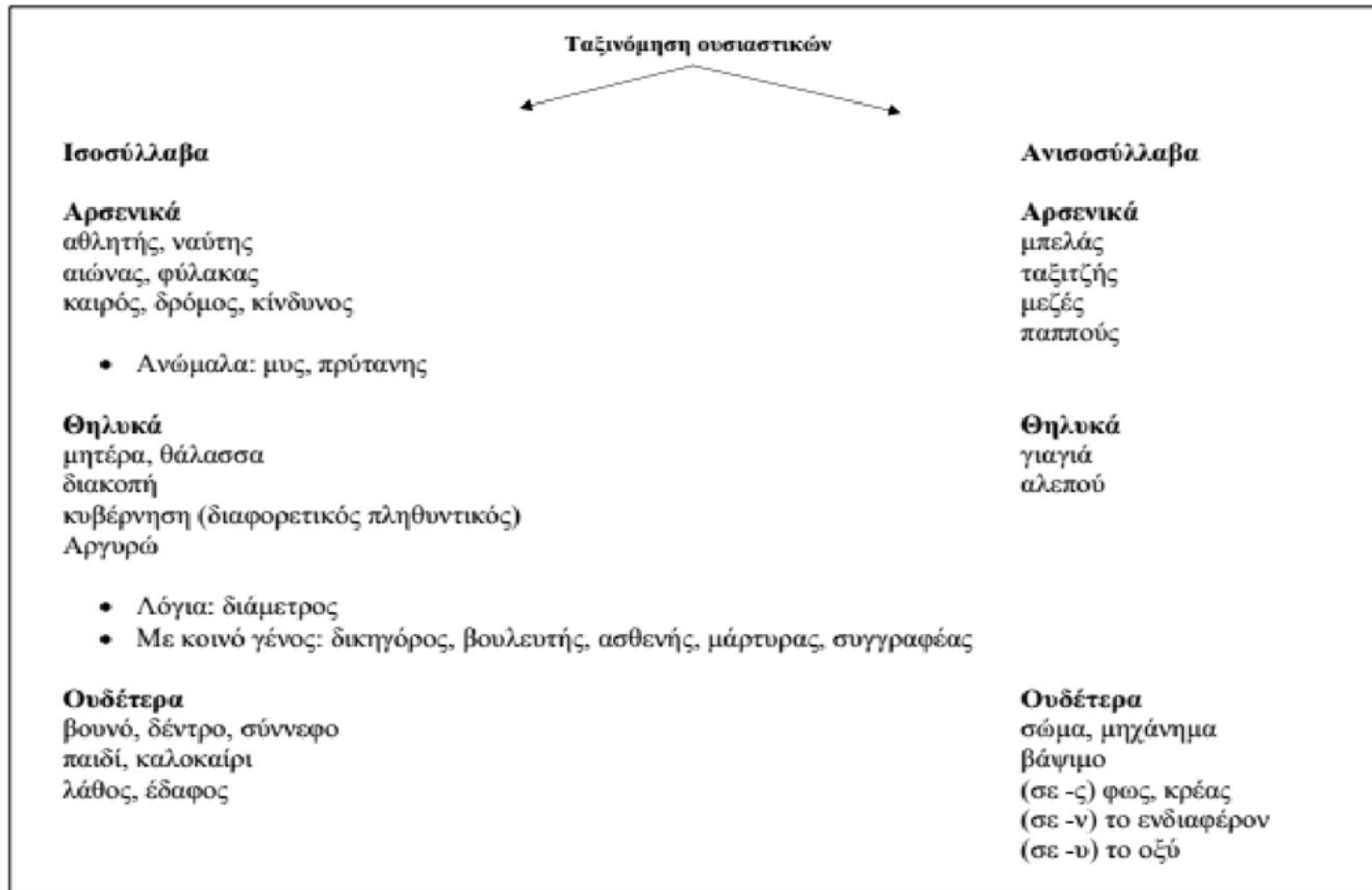
Κριτήριο 2: Αριθμός συλλαβών

- Το γένος δεν αποτελεί ικανό κριτήριο για να περιγράψει όλο το φάσμα της ποικιλίας μέσα στο ονοματικό κλιτικό σύστημα.
- Στη γραμματική Τριανταφυλλίδη (1941) έγινε επιμέρους διαχωρισμός των τάξεων των ουσιαστικών με βάση τον **αριθμό των συλλαβών** που εμφανίζει το ουσιαστικό μέσα στο κλιτικό σύστημα.
- Ωστόσο, η ισοσυλλαβία/ανισοσυλλαβία αποτελεί δευτερεύον κριτήριο στη γραμματική Τριανταφυλλίδη.

Διαφορετικές προσεγγίσεις

- Σε άλλες προσεγγίσεις η ιεράρχηση των κριτηρίων αντιστρέφεται.
- Για παράδειγμα, στη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντη, Κοτζόγλου & Λουκά για την Ε' και ΣΤ' δημοτικού η ταξινόμηση των ουσιαστικών βασίζεται στο αριθμό των συλλαβών του θέματος και το γένος αποτελεί δευτερεύον στοιχείο.
- Ωστόσο, σε αυτή την προσέγγιση υπάρχει ένα ακόμα στοιχείο που διακρίνει τη μορφολογία της Νέας Ελληνικής, το [ΛΟΓΙΟ].

Γραμματική των Φιλίππακη & Warburton, Γεωργιαφέντης, Κοτζόγλου, Λουκά για την Ε' και ΣΤ' δημοτικού

Κριτήριο 3: Διαφορετικότητα καταλήξεων

- Σε άλλες προσεγγίσεις, προστίθενται και άλλα κριτήρια, όπως οι διαφοροποιήσεις των κλιτικών επιθημάτων μέσα στο παράδειγμα.
- Για παράδειγμα, στην προσέγγιση Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005) λαμβάνεται υπόψιν (α) αν τα ουσιαστικά έχουν δύο ή τρεις καταλήξεις μέσα στο παράδειγμα του ενικού/πληθυντικού (δικατάληκτα vs τρικατάληκτα), (β) ο αριθμός των συλλαβών του θέματος και (γ) το γένος.
- Σε αυτή την προσέγγιση, το μηδενικό μόρφημα αποτελεί πολύ βασική έννοια.

Γραμματική Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005)

ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ							
ΔΙΚΑΤΑΛΛΗΚΤΑ						ΤΡΙΚΑΤΑΛΛΗΚΤΑ	
ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ			ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ			ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ	
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ΘΗΛΥΚΟ	ΟΥΔΕΤΕΡΟ	ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ΘΗΛΥΚΟ	ΟΥΔΕΤΕΡΟ	ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ΘΗΛΥΚΟ
εργάτης	θάλασσα	ποσό	βαρκάρης	μαμά	σώμα	άνθρωπος	πρόδος

Η προσέγγιση της Ράλλη (2005)

- Η Ράλλη (2005) εισάγει την έννοια της **αλλομορφίας** στην περιγραφή των κλιτικών παραδειγμάτων της Νέας Ελληνικής.
- Η έννοια της αλλομορφίας μοιάζει με το κριτήριο του αριθμού των συλλαβών (ισοσύλλαβα vs ανισοσύλλαβα) αλλά δεν δίνει βάρος στη φωνολογική δομή των θεμάτων. Οι διαφορετικές μορφές θεωρούνται **λεξικό χαρακτηριστικό**.
- Η Ράλλη (2005) θεωρεί τα αλλόμορφα ως μία βασική έννοια της κλιτικής μορφολογίας που συνδέει την κλίση με άλλες μορφολογικές διαδικασίες (όπως η παραγωγή και η σύνθεση).

Η προσέγγιση της Ράλλη (2005)

- Η Ράλλη (2005) προτείνει την ταξινόμηση των ουσιαστικών σε 8 κλιτικές τάξεις με βάση δύο κριτήρια:
 - (α) τη συστηματική αλλομορφική ποικιλία των θεμάτων
 - και
 - (β) τη μορφή του συνόλου των κλιτικών επιθημάτων που συνδέονται με αυτά.
- Μαζί με τα παραπάνω κριτήρια δέχεται και το σημαντικό ρόλο των διακριτικών χαρακτηριστικών, όπως το [ΛΟΓΙΟ] για την κλίση.

Ράλλη 2005

Ταξινομηση ουσιαστικών

Κλιτική τάξη 1 (αρσενικά και θηλυκά)

ο άνθρωπος (άνθρωποι)
η ψήφος (ψηφοί)

Κλιτική τάξη 2 (αρσενικά)

ταμίας (ταμίες)
παπάς (παπάδες)
μαχητής (μαχητές)
μπακάλης (μπακάληδες)
καφές (καφέδες)
παππούς (παππούδες)

Κλιτική τάξη 3 (θηλυκά)

μητέρα (μητέρες)
αυλή (αυλές)
αλεπού (αλεπούδες)

Κλιτική τάξη 4 (θηλυκά): πόλη (πόλεις)

Κλιτική τάξη 5 (ουδέτερα): βουνό (βουνά)

Κλιτική τάξη 6 (ουδέτερα): σπίτι (σπίτια)

Κλιτική τάξη 7 (ουδέτερα): κράτος (κράτη)

Κλιτική τάξη 8 (ουδέτερα): σώμα (σώματα)

Αναλυτική παρουσίαση ουσιαστικών με βάση το μοντέλο της Ράλλη (2005)

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα ουσιαστικά με βάση την ανάλυση της Ράλλη (2005). Σας δηλώνονται όλα τα κλιτικά επιθήματα (εμφανή και μηδενικά). Το μηδενικό κλιτικό μόρφημα δηλώνεται με το σύμβολο \emptyset . Η κλητική πτώση δεν δηλώνεται.

Πτώση	Κλιτική Τάξη 1	KT2	KT3	KT4	KT5	KT6	KT7	KT8
Ονομ.	άνθρωπ-ος	μαχητή-ς	μάχη- \emptyset	πόλη- \emptyset	βουν-ό	μυστρι- \emptyset	κράτ-ος	διάφραγμα- \emptyset
Γεν.	ανθρώπ-ου	μαχητή- \emptyset	μάχη-ς	πόλε-ως/πόλη-ς	βουν-ού	μυστρι-ού	κράτ-ους	διαφράγματ-ος
Αιτ.	άνθρωπ-ο	μαχητή- \emptyset	μάχη- \emptyset	πόλη- \emptyset	βουν-ό	μυστρι- \emptyset	κράτ-ος	διάφραγμα - \emptyset
Ονομ.	άνθρωπ-οι	μαχητ-ές	μάχ-ες	πόλ-εις	βουν-ά	μυστρι-ά	κράτ-η	διαφράγματ-α
Γεν.	ανθρώπ-ων	μαχητ-ών	μαχ-ών	πόλε-ων	βουν-ών	μυστρι-ών	κρατ-ών	διαφραγμάτ-ων
Αιτ.	ανθρώπ-ους	μαχητ-ές	μάχ-ες	πόλ-εις	βουν-ά	μυστρι-ά	κράτ-η	διαφράγματ-α
Ονομ.	οδ-ός	μπακάλη-ς	αλεπού- \emptyset					
Γεν.	οδ-ού	μπακάλη- \emptyset	αλεπού-ς					
Αιτ.	οδ-ό	μπακάλη- \emptyset	αλεπού- \emptyset					
Ονομ.	οδ-οί	μπακάληδ-ες	αλεπούδ-ες					
Γεν.	οδ-ών	μπακάληδ-ων	αλεπούδ-ων					
Αιτ.	οδ-ούς	μπακάληδ-ες	αλεπούδ-ες					

Γενικά χαρακτηριστικά ονοματικού συστήματος

- **Τονισμός:** Βασικό χαρακτηριστικό του κλιτικού συστήματος των ουσιαστικών της ΝΕ είναι η τάση να σταθεροποιείται ο τόνος σε μία θέση μέσα στο κλιτικό παράδειγμα (βασική διαφορά με την ΑΕ).
- **Παραγωγικότητα/Δυναμικότητα κλιτικών τάξεων:** οι κλιτικές τάξεις της Νέας Ελληνικής διαφέρουν σημαντικά ως προς το πόσα μέλη έχουν και ως προς τον τρόπο που ανανεώνονται.
- Για παράδειγμα, υπάρχουν 4 διαφορετικές κλιτικές τάξεις που περιλαμβάνουν ουσιαστικά ουδετέρου γένους, αλλά δεν αποτελούν όλες το ίδιο διαθέσιμες επιλογές για την ενσωμάτωση δανείων (βλ. άρθρα στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη et al. 2003).

Συγχρονική ποικιλία ονοματικού συστήματος

- Το ονοματικό σύστημα παρουσιάζει συγχρονική ποικιλία γεγονός που μας δείχνει μία αλλαγή εν εξελίξει. Για παράδειγμα:
- Στην κλιτική τάξη 1, υπάρχει μία έντονη τάση αναδιάρθρωσης των θηλυκών ουσιαστικών, π.χ. η Αττική- \emptyset οδό- \emptyset ή της Αττική-ς οδό-ς.
- Υπάρχει συγχρονική ποικιλία στον τονισμό: ο άνθρωπος, του ανθρώπου ή του άνθρωπου;
- Υπάρχει ποικιλία σε κάποια κελιά των παραδειγμάτων: (κλητική) Παύλο ή Παύλε;

***Ευχαριστώ πολύ
για την προσοχή σας!!!***

